ژبنی خبرې

مؤلف :

Ketabton.com

پوهندوی نور احمد شاکر

۱۳۵۰

(c) ketabton.com: The Digital Library

دغه کتاب دوزمې مجلې د ۱۳۵۰ کال دلو مړۍ
او دوهمې گڼې په بدل کې چاپ شوی دی .

د کتاب د بین المللي کال په مناسبت

(c) ketabton.com: The Digital Library

ژبنۍ خبرې

مؤلف :

پوهندوی نوراحمد شاکر

۱۳۵۰

(c) ketabton.com: The Digital Library

فهرست

مضمون	مخ
لومړی خبري	۱
ژبپوهنه او دهغې څانګې	۵
ژبه او لیک	۶
دانسان صوتي غړي	۸
دآوازونو وتونځی	۱۰
دآوازونو ډولونه	۱۳
فونیتیکس او فونیمیکس	۲۵
فونیم	۲۸
مورفیم	۳۱
مورفوفونیمیکي بدلون او دهغه ډولونه	۳۶
دیوې ژبې د مورفیمونو د معلومولو او بېلولو لارې	۴۱
لهجوي اطلس	۵۶
دلهجوي اطلس اصطلاحات	۶۷
یادونه	۷۰
مأخذونه	۷۲

لومړۍ خبرې

په اوسنۍ نړۍ کې د ژبې پوهان په دې عقیده دي چه که سړی وغواړي چه یوه ژبه په داسې توګه تدریس کړي چه شاګرد په لږ وخت کې هغه ژبه زده کړي نو دا ضروري ده چه د هغه تر تدریس، هم د شاګرد د مورنۍ ژبې او هم د هغې ژبې چه شاګرد یې زده کول غواړي فونیمي او مورفیمي تجزیه وسي او د دغو دواړو ژبو ساختمان او جوړښت او نور خصوصیات په صحیح ډول سره څرګند سي، وروسته د دغو دواړو ژبو د ساختمان د مقایسې او پرتلې له مخې د هغوی د ساختمان توپیرونه معلوم سي.

دا ځکه چه هر کله چه سړی کومه ژبه زده کوي، ځکه چه دی د خپلې ژبې له ساختمان سره له کوچنیوالي څخه عادت لري نو که څه هم دی په دې وپوهیږي چه د ده مورنۍ ژبه او دا بله ژبه د جوړښت له مخې توپیر سره لري خو بیا هم د خپل عادت له مخې هغه مطالب چه په نوې ژبه کې یې اداکوي د خپلې ژبې د جوړښت له مخې

(c) ketabton.com: The Digital Library

ترتیبوي . اوترڅوچه د ژبې شاګرد ودغوتوپېرونوته متوجه نسي اوپه دغه برخه کې ښه مشق اوتمرين ونکړي ، دنوې ژبې داستعمالولوپه وخت کې به دغو برخوکې تل له غلطيوا واشتباه ګانوسره مخامخ کيږي.

د بېلوبېلوژبو ویونکي دیوې بلې ژبې په زده کړه کې بېل بېل مشکلات لري . که یوانګریزي ژبه اویودري ژبه وغواړي چه پښتو زده کړي ، ددوی مشکلات سره یوشی ندي . دمثال په توګه دپښتو ددې دوو جملو (زه ډوډۍ خورم ، ماډوډۍ وخوړه) په زده کړه کې پرته له فونیمي مشکلاتو څخه انګریزي ژبې دوه مشکله لري : یوداچه دده په ژبه کې فعل د نوموړو جملو په پای کې نه راځي ، بل داچه په انګریزي کې د واحد متکلم له پاره په فاعلي حالت کې یوازې یو ضمیر (I) موجود دی . مګر په پښتو کې دوه ضمیرونه (زه ، ما) استعمالیږي او دغه هر ضمیر د استعمال ځانګړي اومشخص ځایونه لري . نو ښايي چه داهر نوموړو ته ورزده سي چه په پښتو کې فعل په کوم ځای کې راځي اوپه کوم ځای کې (زه) ووايي او په کوم ځای کې (ما) . دري ژبې بیادفعل په برخه کې دومره مشکلات نلري خو دنوموړو ضمیرونو په برخه کې هغه مشکلات چه انګریزي ژبې يې لري دري ژبې يې هم لري . دغه رنګه د (دازما کوردی) په برخه کې انګریزي ژبې د (زما کور) په برخه کې څه مشکل نلري . ځکه چه دی په خپله ژبه کې هم لومړی (زما) او بیا (کور) استعمالوي (my home) ، خو دري ژبې د مشکل سره مخامخ کيږي ، ځکه چه دی په دري ژبه کې لومړی (کور) او بیا (زما) وايي (خانهٔ من) .

دغه رنګه ځکه چه د ټولو ژبو ټول آوازونه سره یوشی ندي نو په دې

(c) ketabton.com: The Digital Library

برخه کې هم د ژبې زده کوونکي ممکن مشکلات ولري . دا مشکلات هم اکثره پوښتې نوې . د مثال په توګه د (ښتکي) په کلمه کې انګريزي ژبې د (خ) او دري ژبې د (ټ) د تلفظ په برخه کې له مشکل سره مخامخ کيږي .

د ژبې په زده کړه کې د ژبې د بېلو بېلو لهجو د توپير څخه هم ستر ګی نسبي پيښيدلای . که يوه ژبه څو لهجې ولري نو د هغې ژبې د زده کړې په لومړي سر کې ښايي چه له نوموړو لهجو څخه يوازې يوه لهجه انتخاب او هغه تدريس سي .

که د ژبې شاګرد وغواړي چه د يوې ژبې ټولې لهجې زده کاندي نو ښه لاس دا ده چه دی لومړي يوه لهجه ښه زده کړي او وروسته بيا د هغې لهجې په شمول د نوموړي ژبې د ټولو لهجو توپيرونه مطالعه او زده کړي او وروسته نو په هره لهجه چه خبرې کوي د نوموړو توپيرونو رعايت وکړي .

له نوموړي بيان څخه مطلب دادی چه د نړۍ ژبې د داخلي ساختمان او جوړښت له مخې کټ مټ يو شی نه دي او يو له بله توپير سره لري . هرکله چه کومه ژبه و کوم چا ته تدريس کيږي که د هغه چا مخصوص مشکلات چه د نوموړي ژبې په زده کړه کې يې لري په نظر کې ونيول سي نو د ژبې شاګرد کولای سي چه پر نوموړو مشکلاتو باندې په لږ وخت کې بريالی سي او په لږ وخت کې په صحيح ډول سره نوې ژبه زده کړي .

څنګه چه د هغه موهم و ويل د ژبې د شاګرد مشکلات هغه وخت څرګنديدلای سي چه د شاګرد د ژبې ساختمان او د هغې ژبې جوړښت چه شاګرد يې زده کول غواړي په علمي ډول سره تجزيه او تحليل سي . د هغوی د آوازونو ډولونه ، مورفيمونه او د مورفيمونو ترکيب او د کلام د اجزاوو ترتيب او داسې نورې خصوصيتونه

(c) ketabton.com: The Digital Library

په صحيح ډول سره معلوم سي ، وروسته د مقايسې او پرتلې له مخې د نوموړو دواړو ژبو توپيرونه (چه د دغو توپيرونو مجموعه په حقيقت کي د هغو مشکلاتو يوه مجموعه ده چه د ژبې زده کوونکي ته د ژبې د زده کړې په وخت کي ور پېښيږي) ښکاره سي.

په دې رساله کي د ژبې د ساختمان او جوړښت د سېړلو په باره کي ځيني مقدماتي- يادوني سوي دي او زيار ايستل سوی دی چه د ژبپوهني علاقه مندانو ته د ژبې د آوازونو او فونيمونو او هغوی په فونيميکي الفبا سره د ليکلو ، د مورفيمونو د معلومولو او د هغوی د ډولونو او بدلونونو په باره کي څه معلومات وړاندي سي او دغه رنګه د لويې ژبې د بېلو بېلو لهجو د څېړلو او د هغوی د ثبتولو لارې چه د ژبې د ساختمان او جوړښت د معلومولو په برخه کي ډېر اهميت لري په لنډ ډول وښوولې سي او په دې توګه هغوی ته په دې باره کي د نورې زياتې او بشپړې مطالعې له پاره زمينه برابره سي .

نور احمد شاکر

(c) ketabton.com: The Digital Library

ژبپوهنه او د هغې څانګې

ژبپوهنه و هغه علم ته وايي چې د هغه په ذريعه د ژبې داخلي ساختمان او جوړښت ترڅېړنې لاندې نيول کېږي او مهمې څانګې يې دادي: تشريحي ژبپوهنه، تاريخي ژبپوهنه او مقايسوي ژبپوهنه.

تشريحي ژبپوهنه (descriptive linguistics) د ژبپوهنې هغه اساسي او مهمه څانګه ده چې په هغه کې يوه ژبه بېله دې چې تاريخي بدلون او تحول يې په نظر کې ونيول شي په يوه ټاکلي او معين وخت کې مطالعه کېږي. په تاريخي ژبپوهنه (historical lin-guistics) کې د ژبې هغه تاريخي تحول او بدلون ترغور او څېړنې لاندې نيول کېږي چې په بېلو بېلو دورو کې ورپېښ شوی وي. په مقايسوي ژبپوهنه (comparative lin-guistics) کې څرګنده شي چې له يوې کورنۍ څخه وي يا د ژبو څو کورنۍ په مقايسوي ډول ترغور لاندې نيول کېږي او يوله بله سره پرتله کېږي څو چې د دوی ترمنځ نږدېوالی

او اړیکې څرګند سي .

په تاریخي ژبپوهنه کې دیوې ژبې مواد چه په دوو یا زیاتو دورو کې د دتشریحي ژبپوهنې له مخې تهیه سوي او څېړل سوي وي مطالعه کېږي. په مقایسوي ژبپوهنه کې ددوو یا زیاتو ژبو یا لهجو هغه مواد چه دتشریحي ژبپوهنې له خوا راغونډ سوي او څېړل سوي وي تر غور لاندې نیول کېږي او دهغوی ورته والی معلومېږي. نو ددې له امله دتاریخي او مقایسوي ژبپوهنې پوهان او محققین دتشریحي ژبپوهنې په محققینو پسې ځي او هغه مواد مطالعه کوي چه دتشریحي ژبپوهنې دپوهانو له خوا تهیه سوي او څېړل سوي وي . مګر دتشریحي ژبپوهنې پوهانو او محققینو ته د تحقیق په وخت کې دتاریخي او مقایسوي ژبپوهنې دمحققینو مواد په سه نه ورځي .

ژبه او لیک

ژبه هغه آوازونه دي چه انسانان یې دخپلو افکارو او خیالاتو د څرګندولو په غرض تر یو خاص نظم او سیستم لاندې د صوتي غړو په واسطه له خولې څخه راباسي او په دې توګه په خپلو منځونو کې یو له بله سره رابطه پیدا کوي . لیک هغه سیمبولونه او علامې دي چه دهغوی په واسطه انسانان یو له بله خپل افکار او خیالات اظهاروي . لیک په عمومي ډول پر دوو برخو باندې وېشل کېږي : یو تصویري لیک او بل الفبایي لیک . په تصویري لیک کې انسانان خپل فکرونه دتصویرونو او شکلونو په واسطه څرګندوي او د آوازونو سره کومه رابطه نلري . اما په الفبایي لیک کې دهغو آوازونو پاره چه په خبرو اترو کې

استعمالیږي سیمبولونه راوړل کیږي او د دغه سیمبولونو مجموعه چه د یوې ژبې ټول آوازونه وښیي د ژبې الفبا بلله کیږي .

ژبه او لیک که څه هم یو له بل سره نږدې رابطه لري خو بیا هم ژبه بیل شی ده او لیک بیل شی دی او باید دا دواړه سره ګډ نه سي . یو ژبپوهاند د ژبې او لیک تر منځ په سمه توګه توپیر کولای سي ، خو هغه کسان چه په دې باره کې یې غور نه وي کړی ژبه او لیک دواړه یو شی بولي ، حتی کله کله ځیني خلک لیک اساس بولي او په همدې اساس د ژبې قضاوت کوي حال دا چه اساس ژبه ده او د لیک قضاوت باید د ژبې پر اساس وسي . همدغسې اشتباه ګانې کله کله د ګرامر او ژبې تر منځ هم واقع کیږي . یو ژبپوهاند هرکله چه د ژبې ګرامر لیکي هیڅ کله د مورنۍ ژبې ویونکي ته دا نه وایي چه داسې مه وایه داسې ووایه . بلکه د دې پرځای چه دی د مورنۍ ژبې وخښتن ته هدایت ورکړي دی پخپله باید د مورنۍ ژبې له خښتن څخه هدایت واخلي ، یعنی باید پوښتنه ځنې وکړي چه تاسې څنګه وایاست ؟ هر ډول چه هغوی ویل دی باید هغه شی کټ مټ په خپله دېټا کې ضبط کړي . دا ځکه چه ګرامر د ژبې له مخې لیکل کیږي او ژبه د ګرامر له مخې منځ ته نه راځي . یو ژبپوهاند هیڅ وخت دا زیاړ نه باسي چه د ژبې ټول مواد هرومرو تر عمومي قواعدو لاندې راولي . ځکه چه د ده په نزد د ګرامر د پوهانو په اصطلاح د ژبې استثناآت هغومره اهمیت لري لکه باقاعده شیان چه یې لري او استثناآت هم د ژبې یوه مهمه برخه تشکیلوي . نو که چیرې دی له هغو څخه سترګې پټې کړي یا یې په بله بڼه سره وښیي په حقیقت کې دی د ژبې د یوې مهمې برخې څخه سترګې پټوي او د ژبې د دغې برخې پر حقیقي بڼه او ساختمان باندې پرده غوړوي ، او هغه چا ته چه د ده د تحقیق له مخې نوموړې ژبه مطالعه کوي نیمګړي معلومات وړاندې کوي .

دانسان صوتي غړي

انسانان یوله بله خپل افکار او مطالب د آوازونو په واسطه اظهاروي . دغه آوازونه چه انسانان يي دصوتي غړو په واسطه له خولې يا پزې او يا خولې او پزې دواړو لارو څخه راباسي د ـــ فونيتيکس (Phonetics) او فونيميکس (Phonemics) په واسطه چه د ژبپوهنې دوې مهمې څانګې دي مطالعه کيږي . په ژبپوهنه کي يوازې هغه آوازونه تر څيړنې لاندې نيول کيږي چه په ژبه او خبرواترو کي استعماليږي . دادی اوس به د انسان هغه صوتي غړي چه دخبرواترو په وخت کي د آوازونو په توليدولو کي مهم برخه لري په دې لاندې شکل کي وښيو :

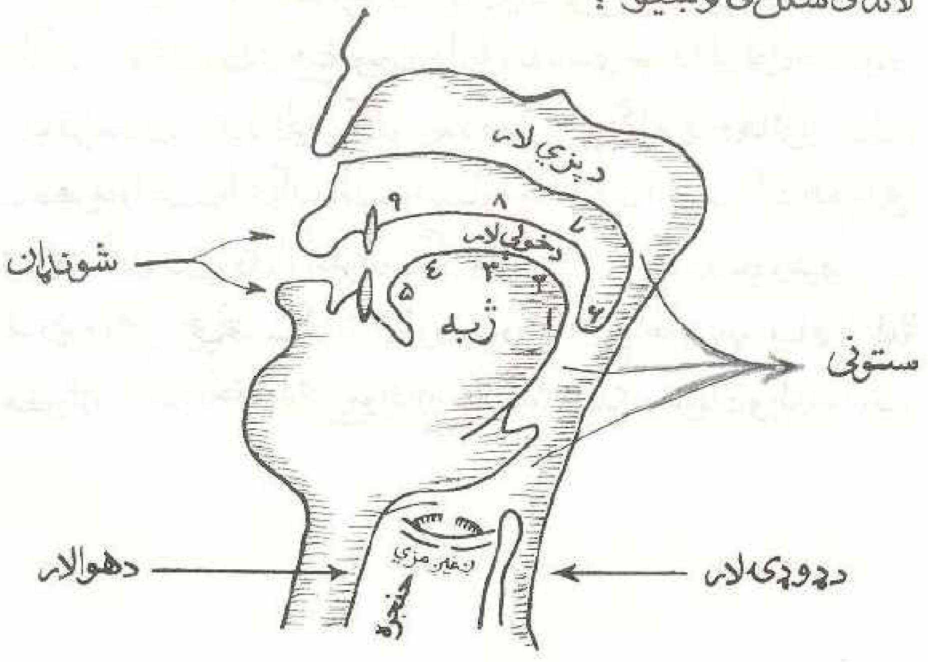

(c) ketabton.com: The Digital Library

په تېر شکل کې د انسان صوتي غړي په دې لاندې ډول سره ښودل سوي دي :

۱- ژبه : ژبه پر پنځو برخو باندې وېشل سوې ده : ۱- رېښه (root) ۲- وروستۍ برخه (dorsum) ۳- منځنۍ برخه (Center) ٤- دمخنۍ برخه (blade) ۵- د ژبې سر (tip).

۲- دخولې لوړه برخه : ۶- ژبۍ (uvula) ۷- نرم تالو (velum) ۸- زېږ تالو (dome)
۹- اوربې (Alveolar ridge).

۳- غاښونه او شونډې

٤- ستونی (pharynx) چه دوې لارې لري : یوه دخولې او بله دپزې . که نرم تالو پورته خواته وخوځېږي نو دپزې لار وتړله شي . او که ژبه دنرم تالو وخواته وخوځېږي دخولې لار وتړله سي .

۵- د غږ مزي (Vocal cords) دتنفسي نل په لوړه برخه کې موقعیت لري او دنریو تارو څخه تشکیل سوي دي . د آواز دادا کېدلو په وخت کې هوا د حنجرې (larynx) له خالیګاه څخه د غږ مزو ترمنځ تېرېږي . که دهوا دتېرېدلو په وخت کې د غږ مزي بېخي سره نژدې وي نو دهوا جریان یې رپوي او کوم آواز چه په دغه وخت کې تولیدېږي د غږن آواز (Voiced sound) یې بولي لکه د (ب) یا (د) آواز .
او که د غږ مزي لېرې سره لیرې وي د هوا جریان یې نسي رپولای او په دغه وخت کې یې د غږ آواز (Voiceless sound) تولیدېږي لکه د (پ) یا (ت) آواز . دغه سبب دی چه د غږ مزي په صوتي غړو کې ډېر اهمیت لري .

(c) ketabton.com: The Digital Library

د آوازونو وتونځي

(*Position of articulation*)

د انسان صوتي غړي د خولې په خواکې پر دوو برخو ویشل کیږي: ښوریدونکي او نه ښوریدونکي. ښوریدونکي صوتي غړي (Articulators) هغه صوتي غړي دي چه د آوازونو د اداکولو په وخت کې په حرکت کې وي او هغه دادي: د ژبې وروستۍ، منځنۍ او مخنۍ برخه، د ژبې سر او لاندنۍ شونډه. او نه ښوریدونکي صوتي غړي چه —— (Point of articulation) یې بولي هغه صوتي غړي دي چه د آوازونو د اداکولو په وخت کې حرکت نه کوي او ځای پر ځای ولاړ وي. دا صوتي غړي دادي: نرم تالو، زیږ تالو، اوری، د لوړو غاښونو بیخونه، د لوړو غاښونو سرونه او لوړه شونډه.

هرکله چه ښوریدونکي او نه ښوریدونکي صوتي غړي سره یوځای سي د آوازونو وتونځي او مخرجونه تشکیلیږي. د مثال په توګه که د ژبې سر او د لوړو غاښونو بیخ سره یوځای سي نو د (ت) یا (د) مخرج تشکیلیږي او که کښته شونډه او لوړه شونډه سره یوځای سي د (ب) یا (پ) وتونځی تشکیلیږي. که لاندنی جدول چه په هغې کې د ځینو آوازونو وتونځي او د هغوی ډلونه ښوول سوي دي په غور وګورو په عمومي ډول آوازونه پر دریو اساسي او لویو ډلو باندې ویشل سوي دي: انسدادي (stops)، احتکاکي (Fricatives) او طنطنه لرونکي (resonants). اکثره هغه آوازونه چه په ژبه کې استعمالیږي له دغو دریو ډلو څخه په یوه ډله کې شاملیږي.

manner of articulation داوازداداکولو دول ↓		position of articulation داوازدادکولو ځای →	bilabial شونډیز	labiodental شونډي غاښیز	dental غاښیز	alveolar اوریز	retroflex غبرګ ژبي	alveopalatal اوري تالویز	palatal زړه تالویز	velar نرم تالویز	uvular ژبکۍ ییز	labiovelar شونډي تالویز	pharyngeal [illegible]	glottal ستونیز
STOPS انسدادي	Simple ساده	۱ بې ږغه	p	p.	t̪	t	ṭ		ḳ	k	q	k͡p		ʔ
		۲ ږغن	b	b.	d̪	d	ḍ		g̣	g		g͡b		
	aspirated نفسي	بې ږغه	p^h			t^h				k^h				
		ږغن	b^h			d^h				g^h				
	glottalized ستونیزسوي	بې ږغه	p'			t'				k'				
		ږغن												
	affricated موښلي	بې ږغه				¢		č						
		ږغن				z		ǰ						
	laterally affricated اړخیزموښلي	بې ږغه				ƛ								
		ږغن				λ								
	Prenasalized غنه‌سوي	بې ږغه	^mp			^nt								
		ږغن	^mb			nd								
	implosive دننه‌خواته وازیدونکی	بې ږغه												
		ږغن	ɓ			ɗ								
FRICATIVES احتکاکی	slit هوار	بې ږغه		f	θ					x				h
		ږغن	γ	v	ð					ɣ			ɛç	ɦ
	groove غوځ	بې ږغه				s	ṣ	š						
		ږغن				z	ẓ	ž						
	lateral اړخیز	بې ږغه				ɬ								
		ږغن												
RESONANTS طنطنه‌لرونکي	lateral اړخیز	بې ږغه												
		ږغن				J		ʎ						
	nasal غنه‌یي	بې ږغه	m̥			n̥								
		ږغن	m	ɱ	n̪	n	ṇ	ñ	ŋ̣	ŋ	ɴ			
	median منځني	بې ږغه	W̥					y̥						
		ږغن	w			r		y						
FLAPS پریمیدونکي		بې ږغه												
		ږغن				ř								
TRILLS رپیدونکي		بې ږغه				ř̥								
		ږغن				ř				R				

voiced : ۲- ږغن　　　Voiceless : ۱: بې ږغه

(c) ketabton.com: The Digital Library

انسدادي آوازونه هغه آوازونه دي چه داداکولو په وخت کي يې مخرج تپ ـ وتړل سي او د هوا جريان بند سي ، خود مخرج د تړلو څخه وروسته دفعتاً مخرج وپرانيستل سي او په دې توګه يو انسدادي آواز توليد سي . لکه د (ت) يا (پ) آواز . دانسدادي آواز مهم خاصيت دادی چه د مخرج تړل يې داحتکاکي او تنتنه لرونکو آوازونو په توګه دوام نه کوي . احتکاکي هغه آوازونه دي چه د هغوی داداکولو په وخت کي په صوتي وتونځي کي احتکاک پېښ سي لکه د (س) يا (ز) آوازونه . تنتنه لرونکي آوازونه هغه آوازونه دي چه د هغوی داداکولو په وخت کي په صوتي وتونځي کي نه احتکاک پېښيږي او نه دانسدادي آوازونو په څېر د مخرج تړل او دفعتاً پرانيستل واقع کيږي ، بلکه دا هغه آوازونه دي چه په حنجره (larynx) کي پيدا سوي وي او وروسته د خولې او پزې په واسطه يو ډول او بل ډول کيږي لکه د (ن) يا (م) آوازونه .

برسېره پر نوموړو درو لويو ډلو دوه ډوله نور آوازونه هم په ژبو کي پېښيږي چه يو ډول يې پړپېد ونکي (Flaps) او بل ډول يې رېږدېد ونکي (trills) آوازونه نوميږي . پړپېد ونکي هغه آوازونه دي چه د ژبي د يوه ډېر چټک حرکت په واسطه اداکيږي چه کله کله د يوه ډېر لنډ انسدادي آواز سره شباهت لري ، او ـ رېږدېد ونکي آوازونه هغه آوازونه دي چه د ژبي ، شونډانو يا ژبلې د ډېرو چټکو حرکاتو په واسطه اداکيږي .

(c) ketabton.com: The Digital Library

د آوازونو ډولونه

آوازونه په عمومي ډول پر دوو برخو وېشل کېږي : کانسونینټونه او واولونه .

کانسونینټ (Consonant) هغه آوازته وايي چه د هغه دادا کولو په وخت کي د صوتي غړو د تماس له امله د هوا په هغه جريان کي چه د هغه د اداکولو په وخت کي له خولې يا پزې يا د غوډ وار ولاړ وځه راوزي انسداد ، احتکاک يا کوم بل ډول بندش پيښېږي . لکه د (ب) يا (پ) دادا کولو په وخت کي چه د دوو شونډو د تماس له امله د هوا په جريان کي بندش واقع کېږي . يالکه د (ج) يا (ځ) دادا کولو په وخت کي چه د ژبې او اورۍ تماس د هوا په جريان کي بندش راولي . که دوه يا زيات کانسونينټونه په يوه سيلاب کي متصل سره راسي او ددوی په منځ کي واول نه وي کلسټر (cluster) يې بولي . لکه په پردی کي (پ) او (ر) او په آزموينت کي (ښ) او (ت) .

واول (vowel) هغه آواز ته وايي چه د هغه دادا کولو په وخت کي د صوتي غړو ترمنځ داسې تماس نه پيښېږي چه د هوا په جريان کي انسداد او بندش واقع سي ، خو د ژبې او شونډو د مختلفو حرکاتو له امله د خولې داخلي برخه بېل بېل شکلونه پيدا کوي چه په دې توګه واولونه يوله بله څېل منځ کي توپير پيدا کوي لکه په لاس ، ډېر او سوړ کي د (ا ، ې ، و) آوازونه .

د پښتو کانسونينټونه او واولونه په لاندې ډول دي :

(c) ketabton.com: The Digital Library

الف : کانسونینټونه :

ب	b	ځ	dz	ژ	ž	ګ	g
پ	p	خ	x	ږ	ẓ	ل	l
ت	t	د	d	س	s	م	m
ټ	ṭ	ډ	ḍ	ش	š	ن	n
ج	j	ر	r	ښ	ṣ	ڼ	ṇ
چ	č	ړ	ṛ	غ	g	ه	h
څ	ts	ز	z	ک	k		

ځیني عربي کلمې په پښتوکي استعمالیږی . دغه عربي کلمې ځیني داسي عربي آوازونه لري چه په پښتوکي نسته . نوهرکله چه دا عربي آوازونه په پښتوکي تلفظ کیږي په عمومی ډول په هغو پښتو آوازونوسره تبدیلیږي چه دغو عربي آوازونو ته نژدېوالی ولري . لکه ف > پ ، ق > ک یاخ ، ث > س اوداسی نور ....
نوموړي عربي آوازونه دادي :

ث s̲ ، ح h̲ ، ذ z̲ ، ص ṣ ، ض ẓ ، ط ṯ ، ظ z̄ ، ع ʔ ، ف f ، او ق q .

په ځینو ژبوکي ځیني آوازونه دي چه کله کله د کانسونینټ او کله کله دواول په ډول اداکیږي . په پښتوکي دوه آوازونه دي چه کله کله دهجا هسته تشکیل کړي او د واول په توګه څرګندیږي ، خو ځیني وخت دهجا هسته نه تشکیلوي او دکانسونینټ په

ډول اداکیږي. نوموړي دوه آوازونه دادي :

و (W): لکه په (کنډو = Kandáw) او (ولور = Walwár) کې.

ی (Y): لکه په (یخی = yaxáy) او (آګی = agáy) کې.

ب : واولونه : Vowels

و (o): لکه په (نور = nor) او (پوړ = por) کي.

ُ (u): لکه په (پل = pul) او (سوړ = sur) کي.

و (ū): لکه په (نورو = nūru) او (تورو = tūru) کي لومړي واوونه.(۱)

ي (i): لکه په (ځیر = dzir) او (پیړ = pir) کي.

ي (ī): لکه په (کیږي = Kīẓi) کي لومړۍ (ي).(۲)

ې (e): لکه په (ډېر = der) او (شمېر = šmer) کي.

زورکی (ə): لکه په (زړه = zṛə) او (لېوه = lewə) کي.

ا یا زور (a): لکه په (اړخ = aṛx) او (سر = sar) کي.

آ (ā): لکه په (کار = kār) او (آس = ās) کي.

دادی اوس به د پښتو یو متن د کندهار، بل متن د ننګرهار او یو بل متن د پېښور په لهجو د نوموړو سیمبولونو په واسطه د نمونې په توګه ولیکو. د مخه تردې چه نوموړي متنونه ولیکو باید وویل شي چه د خبې (stress) راوړل او نه راوړل او بدلون نه یوازې په پښتو بلکه د نړۍ په ډېرو ژبو کې د کلمو ومعنی ته تغییر ورکوي. مثلاً په (پرېوتم او کېنېنستم)

(۱): په نوموړو کلمو کې داسې (و = ū) د کندهار په لهجه کې راځي. (۲) په نوموړې کلمه کې داسې (ی = ī) د کندهار په لهجه کې راځي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

کي که خج پر لو مړی سسیلاب باندي راسي یوه معنی لري او که د پای پر سیلاب باندي راسي بله معنی ورکوي . نو ځکه په لاندي متنونو کي د خج رعایت هم کوو او هغه د یوې داسي علامې (ˊ) په ډول د سیلابونو پر سر باندي ایږدو . دا هم بایدـ وویل سي چه دا متنونه ځکه چي د لیک له مخې لیکل سوي دي نو ممکن په ځینو ځایونو کي د لهجې پوره نماینده ګي و نه کړای سي .

دکندهار لهجه دښاغلی بېنوا په قلم

یوازي پښتو

دا لوست په یوازي پښتو لیکم ، چه د بلې ژبې یو توری پکښې نسته . هو کې ! د ژبې ښه والی هم دغه دی چه هره ژبه ښایي دومره اړ نه وي ، چه د ژبې خپلي هر راز د زړه وینا په خپله ژبه ویلای سي . که څه هم ژبې یو د بله و مرستې ته سره اړې دي او یوازي کومه ژبه بشپړه نه لیدله کیږي ، بیا هم ځیني ژبې له خپله ځانه دونده وینا وې او توري لري چه ښتن یې مړني وي نو په لږ زیار د پردوله اړه څخه وزي.

د عربو ژبه هغه ژبه ده چه د نړۍ د ژوندیو اولویو ژبو څخه بلله کیږي . خو سره له دغه هم ځیني پردي توري پکښې سته چه د دغې ژبې نو یوها راښوولي دي . دغسي هم دا وسنۍ ژوندۍ نړۍ لویې ژبې لکه انګریزي او فرانسوي یا نورې ژبې پردي لاتیني یا یوناني توري پخپل منځ کښې لري . پا رسو هم یوه خونه

ژبه ده چه دا زړکاله راهیسې د مېړنیو مشرانو تر سیوري لاندې پې روزنه کېږي.
خو سره له دې د ونه روزنې هم ولېوازې پاړسو لیکلو ته بیچ نه لیدل کېږي ، او ډېره
به دړنه وي چه یوازي پاړسو ولیکله شي ، هر و مرو به وعربي ژبي ته اړ شوا وکه نه
یوه لیکه یا دوې دړې لیکې به په زیار ولیکلې سي .

له ښه مرغه زموږ پښتو ژبه ډېره اړته ده . موږ که لږ څه
زیار وکاږو ، نو په خپله ژبه به هرڅه په یوازي پښتو ولیکو . که څه هم موږ
اړندیو چه هر و مرو به یوازي پښتو ولیکو . د نړۍ ټولي ژبي یوه د بلې په مرسته
بشپړه کېږي ، خو بیا هم دا د ژبي ښه والی دی چه یوه ژبه دوني اړته وي او-
دومره توري ولري چه د بلې ژبي له اړې څخه ووزي . دا ښرگنده ده چه زموږ پښتو
ژبه د هرڅه د پاره بېل بېل توري لري او د لویو غرو په لمنو کښې د سپینو پښتنو په
زړو کښې ښخ دي . که څوک پلټنه پسې وکړي ، ډېرې وېناوې او ډېر توري به
ومومي چه اوس نشته یا موږ ته ښرگند نه دي .

د نوموړي مُضمُون فونیمیکي بڼه

yawẃazi paṣtó

dá lwə́st pə yawẃazi paṣtó likám či də bə́li žə́bi yáw ṭórəy pəkṣi nə́stə. hóke! də žə́bi ṣəwẃaləy həm dagá[dayu] či hára žə́bə ṣẃayi dúmrə árta wi či də žə́bi tsaṣtán

(c) ketabton.com: The Digital Library

har rāz də zṛə́ waynā́ pə xpā́lə žā́bə wayə́lāy si. ka tsə ham žā́bi yaw də balə wə mrā́sti tə sara ā́ṛi di aw yawā́zi kuma žā́ba bā́špaṛə ná lidələ kīži, byā́ ham dzíni žā́bi lə xpā́lə dzā́na dona waynā́wi aw tū́ri lari či tsaṣtán ye maṛanáy wi, no pə laẓ zyā́r də pradó lə aṛáy tsaxə wā́zi.

də ʔarábu žā́bə hā́ga žā́bə də či də naṛəy də žwandáyu aw lwáṛu žā́bu tsaxə baláta kīži. xu sará lə daga ham dzíni pradí tū́ri pakṣi stá či də dā́gi žā́bi pohā́nu rāṣowəli di. dagási ham də osanáy žwandáy naṛay lwáṛi žā́bi láka angrezí aw farānsawí yā nū́ri žā́bi pradí lāteni yā yonāní tū́ri pə xpəl mándz kṣi lari. pāṛsó ham yawa xwaẓá žā́bə də či dā zər kā́lə rāhisi də meṛanáyu mašarā́nu tər syóri lā́ndi ye rozánə kīži. xu sará lə de dóna rozáni ham wə yawā́zi pāṛso ʔikálu tə bič nə lidəl kīži, aw ḍérə bə draná wi či yawā́zi pāṛsó walikala si. harú marú bə wə ʔarabí žā́bi tə aṛ su aw kə nə yawá líka yā dwe dre líki bə pə ḍer zyā́r walikali si.

lə ṣə márgə zmúẓ paṣtó žā́bə ḍera árta də. muẓ kə láẓ tsə zyā́r wā́kā́zu, no pə xpā́lə žā́bə bə har tsə pə yawā́zi paṣtó wə́liku. ka tsə ham muẓ aṛ nə yu či harú marú

ba yawāzi paṣtó likú. da naṛay ṭóli žábi yawa da báli pa — mrasta bašpaṛa kizi, xu byā ham dā da žabi ṣawā́lay day či yawa žába dóni árta wi aw dúmra túri wálari či da báli žábi la aṛay tsaxa wawzi. dā tsargánda da či zmúẓ paṣto žaba da har tsa dapāra bel bel túri ʔari aw da lúyu gró pa ʔamánu kṣi da spínu paṣtanó pa zṛó kṣi ṣax di. ka tsók palaṭána pasi wákṛi, ḍéri waynā́wi aw ḍer túri ba wámumi či os násta yá muẓ ta tsargánd ná di.

د ننګرهار لهجه

دښاغلی الفت په قلم

د کوم ځای دی ؟

یوکوربې دلته دی ، بل په کابل کې ، بل په یو بل ځای کې . څه ځمکه په کوهدامن کې لرې ، څه په بغلان کې ، څه په یو بل ځای کې . نغدې روپۍ یې په رشوتونو دلته پیدا کړې ، مګر ګټه وربانديې نوربانکونه کوي په یو بل ځای کې . نو وایه چه دی د کوم ځای دی ؟

مینه یې له دې خلکو سره نشته ، او دنورو ملکونو خلک ورته ډېر ګران دي . ددې ځای ژبه یې نزده او په پردیو ژبو افتخار کوي . ددې وطن له شعر او موسیقی نه خوند نه اخلي او دخارجي موزیک په صفت مړېږی نه . مونږ ته په نخوت او نفرت ګوري او دپردیو مستخدمینو په مقابل کې ډېره تواضع کوي .

(c) ketabton.com: The Digital Library

ته ووایه چه دی د کوم ځای دی ؟

دی د هیڅ ځای نه دی ، ځکه چه هر ځای د ده دی او سړی ورته هر ځایي ویلی شي . هو ! دا هغه مرغه دی چه څلور فصلونه په څلورو مملکتونوکي تېروي او وطن نه لري . وطن نه پېژني ، د یوه وطن په هواکي نه الوزي او د وطن سړې او تودې نه شي تېرولی .

دا هغه عیاش دی چه بې له عیش و راحت نه نور څه نه پېژني او له وطن سره هیڅ مینه او علاقه نلري .

مونږ هغه کسان د دې وطن بللی شو چه د وطن په کالو او بوټو سر ورکوي او په سختو ورځو کي د وطن په کار یږي . که څه هم پوله او ښتې نلري ، او په زړه وکوډلو او جونګړو کي اوسي .

هو ! زما په عقیده دا وطن د هغه چا نه دی چه د ډېرو څمکو قبالې یې اخیستي دي . بلکه د هغه چا دی چه د وطن مینه یې په زړه کي ده او له وطن سره علاقه لري .

د نوموړي مضمون فونیمیکی بڼه

da Kúm dzāy day?

yaw Kor ye dálta day, bal pa Kābul Ke, bal pa yaw bal dzáy Ke. tsa dzmáKa pa Kadāmán Ke larí, tsa pa Baglán Ke, tsá pa yaw bál dzáy Ke. nágde rupáy ye pa rišwatúno dálta paydá

(c) ketabton.com: The Digital Library

Kṛe , mágar gáṭa wərbānde nər bānkúna Kawí pa yaw bəl dzā́y ke. tə wáwāya či day də Kúm dzā́y day ?

mína ye lə de xálKo sara nášta, aw də nóro mulKúno xálK wərta ḍer grā́n di. də de dzā́y žəba ye názda aw pə pradáyo žábo iftixā́r Kawí. də de watán lə šer aw mosiqí na xwánd nə áxli aw də xāríji mozíK pə sifát maṛézi na. múnẓ tapə naxwát aw nafrát góri aw də pradə́yo mustaxdimíno pə moqābil Ke ḍéra tawāzó Kawí.

tə wáwāya či day də Kum dzā́y day ?

day də héts dzā́y na day, dzáKa či hár dzā́y də də day aw saṛay wərta hardzāyí wayə́lay ši. ho! dā́ haga margá day či tsalór faslúna pə tsalóro mamlaKatúno Ke terawí aw watán nálari. watán na pé̌zani, də yawá watán pə hawā́ Ke na álwuzi aw də watán saṛé aw tawdé náši terawálay.

dā́ hága ayā́š day či bé lə áyš u rāhát na nór tsə na pé̌zani aw lə watán sara héts mína aw alāqá nálari. munẓ haga Kasā́n də dé watán balə́lay šu či də watán pə Kā́ṇo aw búṭo sár warKawí aw pə sə́xto wrádzo Ke də watan pəKā-réẓi , Ka tsá ham púla aw paṭáy nalari , aw pə zaró Koḍə́lo aw

jongáro ke ósi.

ho! zmā́ pə aqidá dā watán də haga čā nə day či da ḍéro dzmáko qabāĺé ye əxíste di, bálke də haga čā day či də watán mína ye pə zṛə ke da aw lə watán saraatagá lari.

دپېښوړ لهجه :

دسَرُوتَعوِیذ(۱)

یوه شپه شمروز یوخواجرتي قاتلان دجمیلې په کور ورخطا کړل . ډاکه پرېوته . صابره او جمیله دواړه په کښې مړې شوې . شمروز دخپلې ورېرې او دبوړۍ په مرګ دمکر ډېر ویر او ژړا اوکړه . پولیس خپل تفتیش کښې ډېر په اخلاص سره کار اوکړو، ولې هیڅ هم دریښتیا وشهادت ته غاړه نه کښېښوده . اونتیجه دا شوه چه شمروز په یوځو ورځو کښې دخپل مشر ورور په خانۍ کښېناستو . خودنا صر په بېچ کېږو یې په زړه کې غمته بوغمه پاتې شوه . په خوا وشا کلو کښې یې ډېر کوشش ورپسې اوکړو ، ولې هیڅ پته یې اونه لګېده . ماشوم ناصر دخپل وطن نه ډېر لرې یو لوی ښار ته اوړ سېدو . یوه شپه چه ډېر ستړی شو ، نو چرته په یوه باغیچه کښې دیو بینچ دپاسه اوده شو . دا باغیچه دلوی کاروباري تاجر په کور کښې وه . سحر وختی چه دکور مالک سېټ رحمان دسېل دپاره بهر تلو ، نو په باغیچه کښې

---

(۱) : دا مضمون دښاغلی رشیدعلی دهقان اثر او دښاغلی جهان زیب نیاز پېښوري لهجه ده .

(c) ketabton.com: The Digital Library

یې د خپل کور نه خطا شوې ماشوم اولید وچه لاهغه شان بې غمه اوده پروت وه ، بنګلې ته لاړ او وسره دخپل تبره بیرته هغې ځای ته راغلو چرته چه هغه ماشوم لاهغه شان اوده وه .

والي چه ددې سېټ یو زوی وه چه ډیر ښکلی وه او هم لکه ددې ماشوم وه . دوی ته خپل مړ شوی زوی وریاد شو ، د دواړو په سترګو کښې اوښکې وې . دواړه ساه نیولې دماشوم په خوا کښې غلي ولاړ وو چه په دې کښې ناصر هم له خوبه بیدار شو . او تراوتریې کتل او بیا په رتو رتو په ژړا شو.

د سېټ تبرناصر خپلې سینې ته جخت کړو .

دواړو ژړل ، خو دواړه نه پوهیدل چه د دوی د ژړا وجه څه ده . سېټ رحمان ناصر په غېږه کښې اوچت کړو او سره دخپل تبره کمرې ته لاړل .

دنوموړي مضمون فونیمیکي بڼه

da sró tawiz

yawá špá Šamróz yaw so ųjratí qātilān da Jamilé pa Kor warxatā́ Kṛəl. ḍāKá préwata. sābirá aw Jamilá dwā́ṛa paké mṛé šwe. Šamróz da xpā́le wreré aw da buḍé pa márg da məKər ḍér wir aw jaṛā́ óKṛa. pulís xpə́l taftíš Ke ḍér pa ixlā́s sara Kā́ṛ óKṛo. wā́le hécā kum da

(c) ketabton.com: The Digital Library

riṣ̌tiáo ṣ̌ahādát ta ǵāra ná kexoda. aw natijá dā́ ṣ̌wače Ṣ̌amróz pa yaw só wrádzo ke da xpə̄l máṣ̌ər wrór pa xāné kénāsto. xo da Nāsár pa bač kedó ye pa zṛə ke gáṭa bogmá pā́te ṣ̌wá. pa xwā́ u ṣ̌ā kálo ke ye ḍér kośíś wárpase ókṛo, wále hés pā́ta ye onálageda. māṣ̌úm Nāsə́r da xpə̄l watán na ḍer lə́re yaw lwé xār ta órasedo. yawá ṣ̌pá či ḍer stə́ṛe ṣ̌o. no čárta pa yawa bāgičá ke da yaw binč da pā́sa odá ṣ̌o. dā bāgičá da lwé kārubā́ri tā́jir pa kór ke wá. sahár waxti če da kor māĺik séṭ Rahmā́n da sél da pā́ra bahár tló, no pa bāgiča ke ye da xpəl kor na xatā ṣ̌əwe māṣ̌úm ólido, če lā hága ṣ̌ān begáma udə prot o. banglé ta lā́ṛo aw sará da xpə̄l ṭabára byérta hage zé ta rā́glo čárta če haga māṣ̌úm lā hága ṣ̌ān udá o.

wā́yi če da dé seṭ yaw zwé wo, če ḍér xkúle o aw hum láka da dé māṣ̌úm wo. dwi ta xpə̄l mar ṣ̌áwe zwé waryā́d ṣ̌o, da dwā́ṛo pa stə́rgo ke úxke we. dwā́ṛa sāniwā́li da māṣ̌úm pa xwā́ ke gə́li waṭā́r wu, če pə de ke Nāsár húm la xóba bedā́r ṣ̌o. awtár awtár ye katə́l, aw byā́ pa ráṭo ráṭo pa jaṛā́ ṣ̌o. da seṭ ṭabár Nāsə́r xpəle siné ta júxt kṛo. dwā́ṛo jaṛə́l, xo dwā́ṛa ná poedə́l če da dwí da jaṛā́ wája sə da. seṭ

(c) ketabton.com: The Digital Library

Rahmân Nâsər pa ge̜ga ke učát kṛo, aw sará da xpә̂l ṭabára kamré ta lā̂ṛәl.

فونیټیکس او فونیمیکس

ژبه د هغو آوازونو مجموعه ده چه تر یو خاص نظم او سیستم لاندې په خبرو کې استعمالیږي. دا آوازونه په خوله، پزه او ستوني کې اداکیږي او بیا له هغوی څخه کلمې او جملې جوړیږي چه په دې توګه انسانان یو له بله د هغوی په واسطه خپل مطالب سره اداکوي. که څوک وغواړي چه یوه داسې ژبه مطالعه کړي چه دده نه وي زده نو دی مجبوردی چه تر ټولو دمخه د هغې ژبې آوازونه مطالعه کړي. دانسان په صوتي غړو کې یو څو محدود غړي دي چه د آوازونو دادا کولو په وخت کې ښوري او حرکت کوي. که سړی د نومړو ښوریدونکو صوتي غړو په بېلو بېلو حرکتونو کې مشق او تمرین وکړي او د هغوی د حرکتونو په اجراکولو کې چه د آوازونو دادا کولو په وخت کې اجراکیږي پوره مهارت او استعداد پیداکړي، نو دی کولای سي چه د هرې ژبې بېل بېل آوازونه اداکړي. دا ځکه چه د ټولو ژبو آوازونه د دغو ښوریدونکو صوتي غړو د حرکاتو په واسطه چه د نه ښوریدونکو صوتي غړو سره یو ځای کیږي، اداکیږي.

که سړی داسې یو فارمول راوباسي چه د هغه فارمول له مخې د ښوریدونکي صوتي غړي حرکت او د هغه رابطه له نه ښوریدونکي صوتي

(c) ketabton.com: The Digital Library

غږي سره وښوول سي نو سړی به وکولای سي چه دیولړ دغسي فارمولونو په واسطه دیوې ژبې آوازونه وښيي . او فونیټیکي الفبا هم په حقیقت کي دد غسي فارمولونو یوه مجموعه ده . د مثال په توګه د "ب" سیمبول د سرو حرکت ښيي چه هوا ولوړتي خواته پوري وهي . دغه هوا هرکله چه له ستوني څخه وخولې ته راوزي رغیزمزي رلوېي . نوموړی سیمبول (ب) دا هم ښيي چه دهوا دجریان په وخت کي دپزې لار تړلې وي او هوا دخولې له لارې جریان پیدا کوي ، خو دشونډانو دیوځای کېدو په واسطه یو ځل بندښ پیدا کوي او وروسته ناڅاپه له خولې څخه وزي .

له نوموړي بیانه څخه څرګندیږي چه هغه آوازونه چه په خبروکي استعمالیږي دهوا دجریان او د صوتي غړو د حرکاتو او دهغوی دیوځای کېدو څخه پیدا کیږي ، چه دا ټول دفونیټیکس (Phonetics) موضوع تشکیلوي .

په فونیټیکس کي آوازونه په دوه ډوله سره مطالعه کیږي :

یو دا چه آوازونه د ښوریدو ونکو صوتي غړو د حرکاتو او دنه ښوریدو ونکو صوتي غړو سره د هغوی دیوځای کېدو په ترڅ کي مطالعه سي . دفونیټیکس دا برخه آرټیکولیټوري فونیټیکس (Articulatory Phonetics) بولي . بل دا چه آوازونه دآوازونو دامواجوله څخه وروسته تر هغه چه د صوتي غړو په واسطه اداشي اوله خولې څخه راووزي مطالعه سي . دفونیټیکس دا برخه اکوسټیک۔ فونیټیکس (Acoustic phonetics) بلله کیږي .

(c) ketabton.com: The Digital Library

فونیمیکس د ژبپوهنې هغه برخه ده چه په هغه کې د فونیمونو څخه بحث کیږي . په فونیمیکس کې فونیمونه او د هغوی تجزیه او دسته بندي تر څېړنې لاندې نیول کیږي .

فونیتیکس او فونیمیکس د ژبپوهنې دوې څانګې دي چه په هغوی کې د ژبې آوازونه مطالعه کیږي . نو ددې له امله دوی یوله بله سره نږدې اړیکې لري . مګرڅکه چه په فونیتیکس کې د آوازونو یو اړخ او په فونیمیکس کې د آوازونو بل اړخ ترڅېړنې لاندې نیول کیږي نو ښایي چه دا دوې څانګې یوله بلې سره وسائلې سي او د هغوی موضوعات یوله بله سره ګډ نسي .

په فونیتیکس کې آوازونه د صوتي غړو د یو ځای کېدو او د هغوی د حرکاتو له مخې چه د نوموړو آوازونو د تولید په وخت کې اجرا کیږي په ډېر دقیق ډول سره مطالعه کیږي او د هر آواز له پاره یو داسي سیمبول ټاکل کیږي چه یوازې همغه آواز وښیي . د غښي سیمبولونه د فونیتیکي الفبا په نامه سره یادیږي . مګر په فونیمیکس کې ممکن یو سیمبول متعدد آوازونه چه ټول د یوه آواز غړي وي وښیي . مثلاً که په کومه ژبه کې یو فونیم څوالوفونه ولري (د فونیم بحث وګوری) په فونیتیکس کې د نوموړي فونیم هر الوفون د یو بیل سیمبول په واسطه ښوول کیږي . مګر په فونیمیکس کې د نوموړي فونیم د ټولو الوفونو له پاره یوازې یو سیمبول استعمالیږي او د غه فونیمیکي سیمبولونه دي چه د یوې ژبې الفبا تشکیلوي . د مثال په توګه د پند او توپ . پ ګاني چه لومړی (پ) نفسي او وروستی (پ) بې نفسه (پ) ده — (د فونیم بحث وګوری) د فونیتیکي الفبا له مخې ممکن په دې ډول سره ولیکلي سي :

(c) ketabton.com: The Digital Library

پند = pʰand ، توپ = top' . په نومو ړو کلمو کي چه نوموړي دوې
پ ګاني یو فونیم تشکیلوي او دواړه دیوه فونیم الوفونونه بلل کیږي ، د هر یوه له
پاره بیل بیل سیمبول راغلی دی . مګر د فونیمیکي الفباله مخې ځکه چه نوموړي دواړي
پ ګانی دیوه فونیم غړي دي او یو فونیم تشکیلوي نو لوازي دیوه سیمبول (P)
په واسطه ټول الوفونونه ښوول کیږي او نوموړي کلمې په دې توګه لیکلې کیږي:
پند = pand ، توپ top .

فونیم (phoneme)

که د ژبې آوازونه په ډېر دقیق ډول تر غور لاندې ونیسو ، له داسې آوازونو
سره مخامخ کیږو چه هغه یو آواز په بېلو بېلو ځایونو کي په بېلو بېلو ډولونو سره ادا
کیږي . د مثال په توګه د (پ) آواز د (پند) یا (پل) په کلمو کي د غسي نه
اداکیږي لکه د (توپ) یا (چپ) په کلمو کي . ځکه چه د لومړیو دوو کلمو د (پ) د
اداکولو په وخت کي له (پ) سره یو څه هوا په شدت سره راوځي او په دې ډول یو
نفسي آواز (aspirated sound) ځني جوړیږي . مګر د وروستنیو دوو کلمو
د (پ) د اداکولو په وخت کي د هوا جریان په دوني شدت سره نه راوزي چه یو
نفسي آواز ځني جوړ سي . دا حقیقت به هله ته په ښه ډول ښکاره سي چه
دیوه کاغذ پاڼه وخولې ته نږدې ونیسو یو ځل لومړی دوې کلمې (پند او پل) او
بیا دوهمي دوې کلمې (توپ او چپ) تلفظ کړو . په دې توګه به ښکاره سي چه د -

(c) ketabton.com: The Digital Library

لومړیو کلمو د (پ) داداکولو په وخت کي د کاغذ پاڼه د هوا د جریان څخه ځکه چه شدت لري متأثره کېږي ، او ښوري . مګر د وروستنیو کلمو د (پ) د اداکولو په وخت کي ځکه چه د هوا جریان بندیږي نو کاغذ هم نه متاثره کیږي او نه یې سي ښورولای . دغه رنګه (د) یوانسد ادي ږغن آواز دی چه د هغه داداکولو په وخت کي ږغیزمزي رپیږي او د دغه آواز د ږغنتوب سبب ګرځي . مګر په داسي کلمو کي لکه (دود) یا (درد) لومړي دالونه چه د دغو کلمو په سر کي راغلي دي هماغسې نه اداکیږي لکه د نومو ړو کلمو وروستني دالونه . یعنی لومړي دالونه ډېر ږغن (voiced) دی او وروستنی دالونه لږ ږغن دي . په انګریزي کی (S) چه د ځینو مفرد و نومونو په پای کي راسي جمع ځنی جوړیږي مګر تلفظ یې یو ډول ندی . د مثال په توګه (S) په داسی کلمو کي لکه : (books) یا (lips) په (س) سره اداکیږي ، خو په داسي کلمو کي لکه (eggs) یا (hands) په (ز) سره تلفظ کیږي .

د پښتو د لومړي مثاله څخه څرګندیږي چه که په پښتو ژبه کي (پ) د کلمې په سر کي راسي او حرکت ولري (وروسته یې واول راغلی وي) نفسي آواز ځني جوړیږي او که په پای کي راسي بې نفسه آواز ځني جوړیږي . دغه رنګه د پښتو له دو هم مثال څخه څرګندیږي چه که دال د کلمې په سر کي تر واول د مخه راسي ږغنتوب یې ډېر وي او که په پای کي راسي ږغنتوب یې لږ وي . او د انګریزي ژبي په مثال کی د books او lips په کلمو کي ځکه چه (S) په بې ږغه آوازونو (K او P) پسی راغلی دی نو

(c) ketabton.com: The Digital Library

بې ږغه (voiceless) یعنې په (س) سره تلفظ کیږي او د eggs او hands په کلمو کې ځکه چه (s) په ږغنو آوازونو (d او g) پسې راغلی دی نو ږغن یعنې په (ز) سره تلفظ کیږي[1].

له پورتني بیانه څخه یو بل ټکی هم ښکاره کیږي .

هغه دا چه آوازونه په یوه ژبه کې کله کله د موقعیت له امله تو پیر پیدا کوي او کله بیا د خپل د محنی یا وروستني محیط څخه متأثره کیږي . او ځکه چه د نړۍ ژبې د ساختمان او آوازونو له امله یوله بله سره توپیر لري نو هغه عوامل چه د هغوی پر آوازونو باندې تأثیر کوي هم توپیر لري او یوله بله سره بېل وي . دغه آوازونه چه په حقیقت کې یو آواز وي مگر د ځینو عواملو په نسبت کله یو ډول او کله بل ډول تلفظ کیږي د ژبپوهنې علما (د ژبې د عناصرو د استعمال مشخصوالی = complementary distribution) اصطلاح ورته راوړي . مثلاً په پورتنیو مثالونو کې په لومړي مثال کې نفسی (پ) او بې نفسه (پ) د استعمال مشخص ځایونه لري . یا په بل عبارت په هغه ځای کې چه نفسی (پ) راځي بې نفسه (پ) نسي راتلای ، او په هغه ځای کې چه بې نفسه (پ) راځي نفسي (پ) نسي راتلای یعنې په پښتو کې د کلمې په سر کې تر واول د مخه همیشه نفسي او د کلمې په پای کې همیشه بې نفسه (پ) راځي .

له پورتني بیان څخه یو بل مطلب هم لاس ته راځي او

---

(۱) : دا هم باید وویل شي چه نوموړي تیجې موږ یوازې د نوموړو مثالونو له مخې واخیستلې .

(c) ketabton.com: The Digital Library

هغه دادی چه آواز (فونیم) یو واحدشی ندی بلکه اکثره آوازونه د آوازونو مجموعه (sound unit) ده . یعنی څو ډوله آوازونه سره یوځای کیږي او بیا یو - آواز جوړوي چه ودغه یوه آوازته په ژبپوهنه کي فونیم (phoneme) وايي . او د فونیم و هرغړي ته الوفون (allophone) وايي . مثلاً په لومړي مثال کي د پند (پ) یو ډول او د توپ (پ) بل ډول آواز دی . دادواړه آوازونه یوځای یو فونیم تشکیلوي خو په بېل ډول بیا هریوه ته الوفون وايي . نو په دې توګه ویلای سو چه په پښتو کي د (پ) فونیم دوه الوفونه لري . یو نفسی (پ) او بل بې نفسه (مپ) . په یادلری چه نوموړې نتیجه موږ یوازې د نوموړو دوو مثالونو په اساس اخیستې ده او که زیات تحقیق وسي ممکن په پښتو کي د (پ) فونیم نور الوفونونه هم ولري .

مُورفیم morpheme

د مورفیم تعریف د ژبپوهنې د علماوو لخوا په بېلو بېلو ډولونو سره سوی دی . که د مورفیم د تعریف له جزئیاتو څخه سترګي پټې کړو نو دیوې ژبې په خبرو کي بېخي کوچنی صوتي واحد چه معنی ولري مورفیم بلل کیږي . د مثال په توګه دا خبره وګورئ : زه راغلم چه د خلکو تبکی اداکړم = (zərāglamčidəxalkunekiadā-Krəm) په پورتنۍ خبره کي هغه بېخي کوچنی صوتي واحدونه چه معنی لري په لاندي ډول سره بېلولای سو :

(c) ketabton.com: The Digital Library

1.	zə	زه	من	5.	či	چه	که	10.	i	ي	لاحقهٔ رسمي
2.	rā	را	طرف متکلم	6.	də	د	اضافت	11.	adā	ادا	ادا
3.	gl	خل	حرکت کردن	7.	xalK	خلک	مردم	12.	Kr	کړ	فعل کردن
4.	əm	م	واحد متکلم	8.	u	و	لاحقهٔ حالت غیرصلي	13.	əm	م	واحد متکلم
				9.	nek	نیک	خوب				

د پورتني خبري مورفيمونو څخه په غور سره وګورو د موقعيت او ځينو نورو خصوصيتو له امله سره يوشي ندي او له بله سره توپير لري . مثلاً د زه ، اوو او نهم داسي مورفيمونه دي چه د ريښې حيثيت لري او که نور مورفيمونه پوري ونښلي هم دوى خپل اصليت او مرکزيت له لاسه نه ورکوي . دغسي مورفيم ته ريښه وايي . هغه مورفيمونه چه په ريښه پوري نښلي پيوندونه (affixes) بلل کيږي. لکه په راغلم = rāglam کی (را = rā او م = əm) او په نيکي = neKi کی (ي = i) . پيوندونه هم پرځو ډولو باندي وېشل کيږي . يو هغه پيوندونه دي چه د ريښو (roots) په سرکي راځي . لکه په راغلم کي د (را = rā) پيوند چه وداسي پيوندونوته سابقه (prefix) وايي . او بل هغه پيوندونه دي چه په ريښه پسي وروسته راځي لکه په راغلم = rāgləm کی (م = əm) او په خلکو = xalKu کی (و = u) . وداسي پيوندونوته لاحقه (suffix) وايي .

پيوند کله صرفي او کله اشتقاقي وي . که چيري کوم پيوند د کلام د اجزا وو له امله د کلمې په ماهيت کي بدلون راولي اشتقاقي

(c) ketabton.com: The Digital Library

پیوند (derivational affix) ورته وایي . لکه په نبکي کي چه (نبک) صفت دی او (ي) یوه لاحقه ده چه له (نبک) سره یوځای سوې ده او له نوموړي صفت څخه یي اسم جوړ کړی دی . نو ځکه (ي) اشتقاقي پیوند بلل کیږي . که چیري کوم پیوند د کلمې وماهیت ته تغییر ورنکړي لکه په کښېنم، کښېنو او کښېنې) کي د (م ، و ، ي) پیوندونه چه د کلمې وماهیت (فعل) ته تغییر نه ورکوي بلکه یوازي دشخص له مخې دفعل معنی ته تغییر ورکوي . داسی پیوندونو ته صرفي پیوندونه (inflectional affixes) وایي . که صرفي پیوندونه له یوې کلمې څخه وایستل سي هرڅه چه پاته سي و هغه ته تنه (stem) وایي . مثلاً د (دودونه او ماشومان) په کلموکي (ونه او آن) صرفي پیوندونه دي چه که دغه صرفي پیوندونه له نوموړو کلمو څخه وباسو ، په لومړۍ کلمه کي (دود) او په دوهمه کلمه کي (ماشوم) دتنو په حیث پاتیږی . مگر د (اړتیا وي) په کلمه کي (اړتیا) تنه بلله کیږي. ځکه چه په نوموړې کلمه کي (اړ) ریښه ، (تیا) اشتقاقي پیوند او (و ، ي) صرفي پیوندونه دي ، هرکله چه صرفي پیوندونه (و ، ي) څخه وایستل سي ریښه او اشتقاقي پیوند (اړتیا) دتنې په حیث پاتیږي . د ریښې او تنې توپیر دادی چه که له یوې کلمې څخه ټول پیوندونه وایستل سي څه چه پاته سي هغه ریښه ده او که یوازي صرفي پیوندونه څخه وایستل سي څه چه پاته سي هغه تنه ده . نو ځکه ریښه (بېله ځینو استثنا آتو څخه) یو واحد مورفیم وي ، مگر تنه کله کله واحد مورفیم وي لکه (دود) یا (ماشوم) او کله بیا د مورفیمونو له ترکیب څخه جوړه سوې وي ، لکه (اړتیا) . بل داچه یو مورفیم کیدای سي چه هم ریښه او هم تنه

(c) ketabton.com: The Digital Library

وي لکه (دود) یا (ماشوم) د (دودونه او ماشومان) په کلموکي چه هم ریښه او هم تنه ورته ویل کیږي.

په ځینو ژبو کي یو بل ډول پیوند هم پیښیږي چه وغړه ته منځینه (infix) والي. هر مورفیم چه په بل مورفیم ننوځي وړغه ننوتلي مورفیم ته منځینه والي. مثلاً د کویلیت (Quileute) په ژبه کي هاکت (hokʷat') وسپین سړي ته والي او هاځکت (hočkʷat') یې جمع ده (سپین خلک). په نوموړي کلمه کی č یو مورفیم دی چه د جمع معنی لري او منځینه بلله کیږي، ځکه چه د هاکت (hokʷat') په مورفیم ورننوتلی دی.

په انګریزی کي (S) چه د ځینو واحدو نومونو په پای کي راسي د جمع معنی ورکوي، خو د محیط د تأثیر له امله یې تلفظ په یوه حال نه پاتیږي او د مختلف محیط په واسطه یې تلفظ اوړي. یعنی که وروسته تر ږغن (voiced) آواز واقع سي دی هم ورسره ږغن سي او که وروسته تر بې ږغه (voiceless) آواز راسي بې ږغه اداکیږي، او که وروسته تر داسي آوازونو واقع سي لکه (S) یا (Z) په (iz) سره تلفظ کیږي. لکه په دې لاندې مثالونو کې:

buK(booK) + s > buKs   rod(road) + s > rodz   roz(rose) + s > roziz   bas(bus) + s > basiz.

په نوموړو مثالونو کي څرګندیږي چه د محیط د تأثیر له امله په انګریزی کي (S) چه د جمع معنی ورکوي کله کله د (S) او کله کله

(c) ketabton.com: The Digital Library

د (z) او ځینې وخت د (iz) په بڼه ځان ښکاره کوي. دغه رنګه په پښتو کې د (ستا = ازتو) او (زما = ازمن) په کلمو کې (س) او (ز) دواړه یو سابقه ده چه د ملکیت (از) معنی لري. نوموړې سابقه په (ستا) کې ځکه په (س) سره تلفظ کیږي چه تر یو بې ږغه آواز (ت) دمخه راغلې ده او په (زما) کې ځکه په (ز) سره اداکیږي چه تر ږغن آواز (م) دمخه راغلې ده.

نو دغسې مورفیم چه یوه معنی ولري او د محیط، موقعیت یا داسې نورو عواملو په وجه کله یو ډول او کله بل ډول تلفظ کیږي تول یو صوتي واحد تشکیلوي او یو مورفیم ورته ویل کیږي. د مورفیم وړو غړي ته الوموړف (allomorph) وایي. مثلاً د یو رتنیو مثالونو له مخې ویلای سو چه د انګریزی د جمع نوموړی مورفیم درې الومورفونه لري: (S)، (z) او (iz). او د پښتو هغه مورفیم چه د ملکیت معنی ورکوي د وه الومورفونه لري: (س) او (ز).

یو صوتي واحد که دوې یا زیاتې معناګانې ولري، نو د هغه د معناګانو د شمېر په مطابق هغومره مورفیمونه ځني جوړیږي. لکه په پښتو کې (تور = tor) د (سیاه) په معنی یو مورفیم، د (تهمت) په معنی بل مورفیم او د (جال) په معنی یو بل مورفیم دی. دغه رنګه (ي = i) په (نیکي = neki) کې یو مورفیم او په (راځي = rādzi) کې بل مورفیم دی ځکه چه په لومړی کلمه کې (i) اسمي معنی لري مګر په دوهمه کلمه کې د غایب

(c) ketabton.com: The Digital Library

مفرد معنی ورکوي .
هغه مورفیم چه کله داسم اوکله د فعل معنی ورکوي
ځینی کسان یې یو مورفیم بولي او ځینی کسان یې دوه مورفیمه بولي . لکه
په انگریزی کی د (look) مورفیم . مگر داسی مورفیمونه چه دغج په بدلون
یې معنی بدلون مومي لکه په انگریزي کي (recórd = ثبتول) او récord
(تیکلی) هر یو بیل بیل مورفیم بلل کیږي .
دا هم باید په یاد ولرو لکه څنگه چه یوالوفون د بل الوفون
پر ځای نسبي راتلای د غه رنگه الومورفونه هم هر یو ځانله د استعمال مشخص
او تماکلی ځای لري او یو الومورف هیڅکله د بل الومورف پر ځای باندی نسبي راتلای .

مورفوفونیمیکي بدلون او د هغه دولونه

مورفیم کله کله د خپل محیط یا نورو عواملو د تأثیر له امله بدلون مومي او بیل بیل شکلونه خوره کوي د مورفیم د غو بیلو بیلو بدلونونو ته چه د محیط په وجه ور پیښیږي او دغه رنگه د فونیمونو داسی نورو تغیرونو ته چه په مورفیم کي د مختلفو عواملو په وجه واقع کیږي مورفوفونیمیکي بدلون وایي . مورفوفونیمیکي بدلون (morphophonemic change) په ځینو ژبو کي ساده او په ځینو ژبو کي ډیر مغلق وي . خو په عمومي ډول په دوه ډوله پیښیږي : یو دا چه مورفیم

(c) ketabton.com: The Digital Library

دکوم فونیم په وجه متأثره سي او تغییر وخوري .لکه په انګریزی کي چه (s) د جمع مورفیم دی که تر ږغن آواز وروسته راسي ږغن (z) ادا کیږي .لکه په rooms ، eggs ،او roads کي او که تر بې ږغه آواز وروسته واقع سي بې ږغه (s) تلفظ کیږي لکه په roots ، lips او books کي . په نوموړو مثالونو کي (s) تر m ، g او d وروسته په (z) اوتر P،t او K وروسته په (S) سره تلفظ کیږي او په دې توګه دځپل دمخنی فونیم په واسطه بدلون مومي . دغه رنګه په پښتو کي د (زما = zmā) او (ستا = stā) په کلمو کي (ز) او (س) د مالکیت مورفیم دی .که نوموړی مورفیم تر (م) دمخه راسي په (ز) او که تر (ت) دمخه راسي په (س) سره اداکیږي (دمورفیم بحث وګوری) . یعنی نوموړی مورفیم دځپل وروستني فونیم په واسطه متأثره کیږي او په همدغه سبب بدلون مومي . بل داچه یومورفیم د بل مورفیم پواسطه تغییر وخوري . مثلاً په انګریزی کي دجمع دالومورفونو (in- ~ iz- ~ z- ~ s-) په سلسله کي in- یوالومورف دی چه یوازي له āks (ox) سره واقع کیږي ، یعنی هرځای چه د āks مورفیم راسي نو د جمع د مورفیم هغه الومورف ورسره واقع کیږي چه د in- شکل لري او āksin (oxen) تلفظ کیږي .

که یومورفیم دځینوعواملو په وجه بېل بېل شکلونه غوره کړي (بېل بېل الومورفونه ولري) له دغو مختلفو مغایرو شکلونو څخه یوازي یو شکل (یوالومورف) داساسي شکل (base form) په توګه انتخابیږي او د

(c) ketabton.com: The Digital Library

دغه اساسي شکل په اساس تول بدلونونه چه د مختلفو عواملو په وجه د نوموړي مورفيم ته ورپيښيږي او بېل بېل شکلونه غوره کوي په خلص او جامع ډول سره بيانيږي . د مثال په توگه د (ستا = stā) او (زما = zmā) په کلمو کي (س = s او ز = z) دوه الومورفونه دي چه دواړه يو ځاى يو مورفيم تشکيلوي . نوکه په نوموړو دووشکلونوکي (س = s) د اساسي شکل په توگه انتخاب سي بايد نوموړى مورفيم د اساسي معرفي کړو : (س = s) يو مورفيم دى چه د مالکيت معنى ورکوي او که تر (م = m) چه يو ږغن آواز دى دغه راسي په (ز = z) سره تلفظ کيږي . مگر که په نوموړو شکلونوکي (ز = z) د اساسي شکل په حيث انتخاب سي بايد په دې توگه معرفي سي : (ز = z) يو مورفيم دى چه د مالکيت معنى لري او که تر (ت = t) چه يو بې ږغه آواز دى دمخه راسي په (س = s) سره تلفظ کيږي .

د اساسي شکل انتخاب د مورفيم په بېلو بېلو شکلونو کي اختياري دى ، خو حتى الامکان بايد کوښښ وسي چه د مورفيم هغه شکل د اساسي شکل په توگه انتخاب سي چه د هغه په اساس د نوموړي مورفيم د نورو شکلونو بيان په ساده او اسانه ډول سره امکان پيدا کړي.

د مورفوفونيميکي بدلون يو مشهور قسم اسيميليشن (assimilation) نوميږي او هغه دادى چه کوم آواز د گاونډي آواز د تأثير له امله د نوموړي گاونډي آواز سره يو شى سي يا ورته والى پيدا کړي. لکه په (سنبله) کي چه (ن) په (م) سره بدلون مومي يا لکه په (يک گړى)

کي چه د (یک) ک په خبروکي په (گ) سره اداکیږي . په لومړي مثال کي (ن) په (م) سره ځکه بدلون مومي چه د (ن) له ځنګه یو شونډینز آواز (ب) راغلی دی او دد غه آواز د تأثیر له امله (ن) هم په شونډینز آواز (م) سره اوښتی دی. په دوهم مثال کي (ک) یو بې ږغه انسدادي آواز دی چه د خپل ګاونډي آواز (گ) د تأثیر له امله ږغن سوی دی . په اسیمیلیشن کي که د مخني آواز پر وروستني آواز باندي تأثیر وکړي او وروستنی آواز بدلون ومومي پراګریسیو (progressive) ورته وایي لکه په ترکي کي (=git di>git ti دی ولاړ) او که وروستنی آواز پر د مخني آواز باندي تأثیر وکړي او د مخني آواز ته تغییر ورکړي ریګریسیو (regressive) ورته وایي لکه په (ستا) او (زما) کي چه وروستنی آواز پر د مخني آواز باندي تأثیر کوي. اسیمیلیشن دوه ډوله واقع کیږي : یو دا چه د داسي آواز په واسطه واقع سي چه د تغییر سوي آواز تر څنګ واقع وي او فاصله ونلري . ودې ډول اسیمیلیشن ته متصل (contiguous) اسیمیلیشن) وایي ، لکه په (ستا) او (زما) کي . او بل دا چه اسیمیلیشن د داسي آواز په واسطه واقع سي چه د تغییر سوي آواز تر څنګ نوي راغلی او یو له بله سره فاصله ولري ، یعني په منځ کي یې یو یا څو آوازونه راغلي وي . وداسي اسیمیلیشن ته منفصل (noncontiguous) اسیمیلیشن وایي . لکه په دري کي (سرش) چه په (شرش) سره تلفظ کیږي. په دې مثال کي لومړی (س) د وروستني (ش) د تأثیر له امله په (ش) سره تبدیل سوی دی او د (س) او (ش) تر منځ نور فونیمونه راغلی دی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د مورفوفونيميکي بدلون يو بل قسم ډيسيميليشن
(dissimilation) نوميږي . کله کله په يو ترکيب (کلمه) کي يو
آواز دوه ځايه (مکرر) واقع کيږي . که چيري نوموړی آواز له نومورو
دوو ځايونو څخه په يوه ځای کي په يو بل آواز سره بدلون ومومي و دغې عمليې
ته ډيسيميليشن وايي . لکه د نمونځ او لمونځ په کلمو کي د (ن) بدلون په (ل)
سره .

د مورفوفونيميکي بدلون يو بل قسم قلب (metathesis)
نوميږي او هغه دادی چه د فونيمونو په ترتيب کي بدلون واقع سي لکه : څمکه
، ځمکه - روځ ، ورځ - لوښت ، ولښت .

د فونيمونو زياتوالی يا حذف پدل هم مورفوفونيميکي
بدلون بلل کيږي . مثلاً په انگريزي کي (s) د جمع مورفيم دی چه کله -
کله د (z) په شکل څرگنديږي لکه په roads ، eggs او داسي نورو کلمو کي.
مگر د dišiz په کلمه کي چه مفرد يې diš دی ، د (i) فونيم زيات راغلی دی.
په پښتو کي ځيني خلک (دېرش) په (دېش) سره تلفظ کوي او کله کله -
(څلوېښت) په (څلوېښ) سره اداکوي او په دې توگه له دېرش څخه (ر)
او له څلوېښت څخه (ت) حذفوي . دغه رنگه په انگريزي کي ني ږغه
کانسونينټ چه د دوو واولونو په منځ کي واقع سي د برخله ږغن کيږي
لکه beṭar چه په bedar سره تلفظ کوي . دغه رنگه ږغن کانسونينټ
چه په پای کي راسي په ځينو ژبو کي کله کله ني ږغه کيږي لکه د جرمني

tag (ورځ) چه په taK سره تلفظ کېږي . نو موږ یو او دغه ډول نور بدلونونه چه په مورفیم کې پېښېږي ټول مورفوفونیمیکي بدلونونه بلل کېږي.

دیوې ژبې د مورفیمونو د معلومولو او بېلولو لارې

څرنګه چه د نړۍ ژبې د داخلي ساختمان او جوړښت له امله یوله بله توپیر لري ، نو د هغوی مورفیمونه هم په یوه بڼه ځان نه څرګندوي . په ځینو ژبو کې یو ډول او په ځینو نورو ژبو کې بل ډول مورفیمونه موجود دي . یو ژبپوهاند دیوې ژبې د مورفیمونو د معلومولو په وخت کې باید له ډېر غور او احتیاط څخه کار واخلي څو چه د هغې ژبې د مورفیمونو شکلونه په صحیح ډول سره پیدا او معرفي کړي . دیوې ژبې د مورفیمونو د معلومولو او بېلولو په وخت کې باید دالاندې ټکي په نظر کې ونیول سي :

مورفیم له سېلاب سره کومه رابطه نلري . یعنی کله کله یو مورفیم څو سېلابه وي او ځینې وخت یو سېلاب څو مورفیمه لري . مګر داسي هم ډېر پېښېږي چه یو مورفیم یو سېلاب وي . مثلاً (کندهار = Kandahār) یو مورفیم دی چه درې سېلابه لري . (ځم = dzam) یو سېلاب دی چه دوه

مورفیمه (dz + am) لري. (لاس = lās) یو مورفیم دی او یو سیلاب لري.

د مورفیمونو او فونیمونو شمیر هم یو له بله څه رابطه نه سره لري. د مثال په توګه د (رنا = runā) په کلمه کښې (رڼ = ruṇ) چه دري فونیمونه لري یو مورفیم دی او (آ = ā) چه یو فونیم دی یو مورفیم هم دی. نو یو مورفیم ممکن یوازې یو فونیم وي. یو فونیم کله کله د بېلو بېلو مورفیمونو په ډول ـ څرګند یدلای سي. خو کله کله هماغه فونیم یوازې د یوه فونیم په حیث نه د مورفیم په ډول په ژبه کې پیښیږي. مثلاً د (نیکي = neki) او (ځی dzi) په کلمو کې (i) یو فونیم دی چه په نوموړو دواړو کلمو کې د بېلو بېلو مورفیمونو په ډول راغلی دی. یعنی په لومړۍ کلمه کې یو ډول او په دوهمه کلمه کې بل ډول معنی لري. مګر د (ځیر = dzir) په کلمه کې بیا هماغه فونیم معنی نلري او یوازې د یو فونیم په حیث راغلی دی نه د مورفیم په ډول.

کله کله محقق د ژبې د مورفیمونو د معلومولو په وخت کې له یو شمیر داسې مثالونو سره مخامخ کیږي چه په هغوی کې یو ډول صوتي واحد وینه او یو ډول معنا ګاني راغلي وي. نو محقق باید ښه غور او کامل تحقیق څخه دا نتیجه واخلي چه نوموړي صوتي واحد وینه دیو ډول معنی د موجود والي له امله او د هغوی د یو شي والي په وجه یو مورفیم وبولي. لکه چه وواېي په دې ټولو کلمو کې (کوږ = Kor، کوټه = Koṭá، کږ دی = Kazdáy، کلا = Kalá، کلی = Kálay) د هستوګنې د ځای معنی پرته ده، او په دې ټولو کلمو کې یو صوتي واحد (ک = K) راغلی دی

(c) ketabton.com: The Digital Library

نوځکه (ک = K) یو مورفیم دی چه د هستوګني دځای معنی ورکوي. دغه سبب دی چه محقق هیڅ وخت له نیمګړي ډېټا څخه مثبته نتیجه نه اخلي له نوموړو کلمو سره که داسي کلمي لکه (خونه = xúna، جونګړه = jongára، سنار = sār ...) یوځای کړو څرګنده به سي چه (ک = K) دهستوګني دځای معنی نه ورکوي او مورفیم نسي بلل کېدای.

که یو مطلب په دوو بېلو ژبو کي اداسي، ممکن د مورفیمو شمېر یې - توپیر ولري. د مثال په توګه په پښتو وايي: زه کورته ځم = za Kor ta dzam او په انګریزي وايي: āy go hom = I go home نوموړی مطلب په پښتو کي په پنځه مورفیمه (za + Kor + ta + dz + am) او په انګریزي کي په درېیو مورفیمه (āy + go + hom) سره اداسوی دی. نو که موږ وغواړو چه دانګریزي ژبي د نوموړي خبري مورفیمونه د پښتو د ترجمې له مخې معلوم کړو باید په دې فکر کي ونسو چه ځکه چه په پښتو کي نوموړې خبره پنځه مورفیمه لري نو په انګریزي کي هم باید پنځه مورفیمه ولري. بلکه زموږ تحقیق باید د حقایقو پر اساس بنا وي او ځکه چه دانګریزي د ژبي مورفیمونه معلوموو نو د انګریزي ژبي خپل ساختمان باید په نظر کي ونیسو نه داچه د پښتو ژبي د ساختمان په اساس دانګریزي ژبي ساختمان فرض کړو.

د یوې ژبي په مورفیمي تجزیه کي موږ باید ژیار وباسو چه د هغې ژبي - ساختمان په هغه ډېټا کي چه موږ یې په لاس کي لرو په داسي کوچنیو ټوټو سره تجزیه کړو چه نوموړې هره ټوټه یوازي یو مورفیم وي. او دا

(c) ketabton.com: The Digital Library

تجزیې موږ د شکلونو د پرتله کولو او مقایسه کولو په ترڅ کې کولای شو . که دا کار موږ په بریالیتوب سره سرته ورسوو نو ټول هغه مورفیمونه به چه په ډېټا کې موجود دي لاس ته راسي . د مثال په توګه په لاندې ډول د پشه یي ژبې د هغې لهجې ډیوې لنډې ډېټا مورفیمي تجزیه کووچه د "نور درې" په "پنجوقلعه" کې خلک خبرې په کوي:

1 . éloamắgošíŋše	دا زموږ کور دی.	4. élodār	دا غر.
2 . éloamắbāgše	دا زموږ باغ دی.	5. búbaKắrgošíŋ	ډېر ښه کور.
3 . amắgošíŋ	زموږ کور.	6. pašayibúbaKắrjábše	(پشه یي ډېره ښه ژبه ده)
7. élobaKắrbāgše	دا ښه باغ دی		

که د لومړۍ او دوهمې خبرې معناوې سره پرتله کړو د دواړو خبرو معناوې نور سره یوشی دي او یوازې په (کور) او (باغ) کې توپیر سره لري . د نومړو خبرو په پشه یي شکلونو کې کوم توپیر چه راغلی دی هغه یوازې د gošíŋ او bāg په ټوټو کې دی . نو کوم معنی لرونکې او ګرامري ټوټې چه موږ د نومړو دوو خبرو د مقایسې له مخې سره بېلولای شو یوه د gošíŋ او بله د bāg ټوټه ده چه لومړۍ ټوټه د (کور) او دوهمه ټوټه د (باغ) معنی ورکوي . په دریمه خبره کې یوه د gošiŋ ټوټه راغلې ده چه د مخه یې موږ معنی لاس ته راوستلې ده چه و (کور) ته وایي او د

(c) ketabton.com: The Digital Library

نوموړي خبري په معنٰی کي هم دغه مطلب موجود دی. د نوموړي خبري
پاته برخه amá ده چه د دغي خبري د معنٰی له مخي څرګندیږي چه د
(ناموړ) معنٰی ورکوي. که لومړۍ او څلورمه خبره سره پرتله کړو -
څرګندده به سي چه د نوموړو خبرو په معنٰی کي یوازي یو مطلب مکرر
راغلی دی چه هغه د (دا) مطلب دی او د نوموړو دوو خبرو په پسته یي شکلونو
کي هم یوازي یوه توته مکرره راغلي ده چه هغه د élo توته ده. نو د
نوموړو دوو خبرو له پرتلي څخه دا څرګندیږي چه élo او (دا) سره یوشی
دي او هر کله چه په څلورمه خبره کي موږ ته دا څرګنده سوه چه د élo
توته د (دا) معنٰی لري نو دا هم باید ومنل سي چه په نوموړي خبره کي د
پسته یي خبري پاته توته (dār) د نوموړي خبري د پاته سوي معنٰی (غړ)
سره یوشی ده. اوس بېرته ولومړۍ خبري ته راځو. په لومړۍ خبره کي د
نورو تولو شکلونو معناوي لاس ته راغلي دي او یوازي د پسته یي په خوا
کي (še) او د پښتو ترجمې په خوا کي (دی) پاته دی چه طبعاً دا دواړه
سره یوشی دي. یعنی (še) د (دی) معنٰی ورکوي.

په پنځمه خبره کي gošin موږ ته معلوم سو چه د
(کور) معنٰی ورکوي. په دې ډول پاته توته (búbakár) د (دبر-
-بنه) په معنٰی پاتیږي. که دغه توته په اوومه خبره کي وپلټو، څرګنده
به سي چه نوموړې توته یو واحد مورفیم نه دی. ځکه چه د هغې یوه
برخه (bakár) د (بنه) په معنٰی راغلې ده او بله برخه یې (bú) یو بل

مورفیم دی چه په څرګند ډول د (ډېر) معنی ورکوي. په شپږمه خبره کي نور ټول مورفیمونه موږ ته معلوم دي او کوم شی چه پاته دی هغه د پشه‌یي په خواکي د jǝ́b ټوټه او د پښتو ترجمې په خواکي د (ژبه) مفهوم دی چه دا دواړه هم طبعاً باید یو شی وبلل سي. یعنی jǝ́b د ژبي معنی لري په پوره‌تني ډول موږ وکولای سوای چه ټولي معني

لرونکي ټوټې چې په نوموړي ډېټاکي راغلي دي د هغوی د معنا ګانو سره لاس ته راولو. د دغي لنډي ډېټاله مخې د شکلونو د پرتله کولو او مقایسه کولو په ترڅ کي موږ دا هم څرګنده کړه چه نوموړي ټوټې واحد مورفیمونه دي. د نوموړو مورفیمونو لست په لاندي ډول سره ترتیبولای سو :

élo	دا	dār	غر
amā́	زموږ	bú	ډېر
gošíŋ	کور	bakā́r	ښه
še	دئ	jǝ́b	ژبه
bāg	باغ	pašayí	پشه‌یي

د یوې ژبي د مورفیمونو د معلومولو له پاره کافي مواد او کره کتنه ضروري ده. ځکه چه په لږو موادو کي ځیني وخت محقق د مورفیم حقیقي بڼه نسي پېژندلای. نو د پاره د دې چه ډېر کوچني معنی لرونکي صوتي واحد ونه

(c) ketabton.com: The Digital Library

پخپل حقیقي شکل او بڼه سره پیدا کړای سي محقق باید هغوی په ډول ډول او بېلو بېلو خبرو کي ترغور لاندي ونیسي او د هغوی د صحیحي اندازي په باره کي خپل ځان ډاډه کړي. دادی اوس د عبري ژبي د لاندني دېتهاد موړفیمي تجزیې په ترڅ کي پردې مطلب باندي رڼا اچوو:

1.	šamartihū	مـادی وساته	5.	šamarnuhā	موږ دا وساتله
2.	šamartihā	ما دا وساتله	6.	šəmarnukā	موږ تاسي وساتلاست
3.	šamartikā	ما تاسي وساتلاست	7.	qətaltihū	مـا دی و واژه
4.	šəmarnuhū	موږ دی وساته	8.	qətalnuhū	موږ دی و واژه

په لومړۍ او دوهم خبره کي د معنی تو پیر یوازې په (دی) او (دا) کي راغلی دی. یعني د نومو ړو دواړو خبرو معنی یوشی ده یوازي دومره فرق لري چه په لومړۍ خبره کي غایب مذکر او په دوهم خبره کي غایب مؤنث یادسوی دی. عبري خبري هم دواړه نوړکړ مټ یوشی دي یوازي د لومړۍ خبري په پای کي ū او د دوهم مثال په پای کي ā راغلی دی نو په سرسري نظر که سړی وګوري ممکن دا نتیجه واخلي چه (ū) یو موړفیم دی چه د (دی) یعنی غایب مذکر او (ā) یو بل موړفیم دی چه د (دا) یعنی غایب مؤنث معنی ورکوي. خوکه د دیمه خبره هم ور سره یو ځای کړو څرګندیږي چه (šamart) په دواړو خبرو کي مشترک

راغلي دي او کوم شي چه په دې وسرو خبرو کي توپير لري هغه د - hū ، hā ، او Kā توپې دي . ځکه چه د نوموړو درو خبرو نوره معنی يو شی ده او يوازي په درو ضمير ونو کي توپير سره لري . نو اوس بايد دا نتيجه ځني واخلو چه نوموړي درې توپې درې موږ فيمونه دي چه د. نوموړ و درو ضمير ونو له پاره راغلي دي يعني hū د (دی) ، hā د (دا) او Kā د (تاسي) معنی ورکوي .

که ځلرمه ، پنځم او شپږمه خبره هم ور سره يوځای کړو او له نوموړو شپږو برخو څخه هغه موږ فيمونه چه دمخه موږ معلوم کړل (hū ، hā او Kā) وباسو په پاتو برخوکي šamar په ټولو خبر وکي مشترک راغلی دی يوازي په کوم ځای کي چه د مفرد متکلم ضمير (زه) راغلی دی هلته (tī) او په کوم ځای کي چه د جمع متکلم ضمير (موږ) راغلی دی هلته (nū) ور سره يوځای سوی دی . نو ځکه دا نتيجه اخلو چه (tī) يو موږ فيم دی چه د مفرد متکلم (زه) معنی لري او (nū) يو موږ فيم دی چه د جمع متکلم (موږ) معنی ور کوي .

که او ومه او اتمه خبره هم له نوموړو خبر و سره يو ځای کړو ، کومه ټوټه چه نا آشنا په نظر راځي هغه د (qatal) ټوټه ده . د نوموړو دوو خبرو په معنی کي چه کوم شی موږ ته نوی په لاس راغلی دی هغه د (وواژه) مطلب دی . ځکه چه د دغه نوي مطلب له پاره يوه نوې ټوټه (qatal) په لاس کی ر ونو دا نتيجه اخيستلای سو چه (qatal) يوه

(c) ketabton.com: The Digital Library

توتېه ده چه د (وواژه) معنٰی ورکوي .

که تولي خبري له سره تر پایه وګورو ، بیله (وساته)
څخه نور د تولو معناوو له پاره مو ، مورفیمونه یا معنٰی لرونکي توټې پیدا کړي
دي ، او دغه بو په هغه موادو کي چه مونږ ترڅېړنې لاندې نیولي دي یوه توټه
(šamar) پاته ده . څکه چه په یوه خواکي د (وساته) مطلب او په بله خوا
کي د (šamar) توټه لرو نو څرګندېږي چه (šamar) یوه معنٰی
لرونکې توټه ده چه د (وساته) معنٰی ورکوي . بل داچه که لومړۍ او څلرمه
خبره له اوومې او اتمې خبرې سره مقایسه کړو څرګنده به سي چه په نومړو
خبروکي په کوم ځای کي چه (وساته) راغلی دی هلته د (šamar) او په کوم
ځای کي چه (وواژه) راغلی دی هلته د (qatal) توټه راغلې ده چه دا
هم پردې باندې دلالت کوي چه د (šamar) توټه د (وساته) په معنی سره
پېښېږي . د نومړو خبرو د مورفیمو نولست په لاندې ډول سره ترتیبولای سو :

šamar — وساته	hā — ها
tī — زه	Kā — تاسي[1]
hū — دی	nū — مونږ
qatal — وواژه	

(1) : تاسي د احترام له پاره راغلی دی . اصلاً Kā د مفرد مخاطب له پاره راځي .

دیوې ژبې د مورفیمونو د معلومولو په وخت کې باید د مورفیمونو الومورفونه هم په نظر کې ونیسو، او که کوم مورفیم بیل بیل الومورفونه ولري هغوی هم باید معلوم کړو او د هغوی د استعمال مشخص ځایونه وښیو. دادی اوس به د مثال په توګه په لاندې ډول د (زپوتیک zapotec) د ژبې دیوې لنډې ډېټا مورفیمي تجزیه وکړو او وبه ګورو که ځینو مورفیمونو الومورفونه درلودل هغه به هم معلوم کړو او د هغوی د استعمال مشخص ځایونه به وښیو. دزپوتیک ژبه په مکسیکو کې ویله کیږي.

1. reKabizaʔ	زه جواب ورکوم (استمراري حال)	8. duwazaʔ	زه ژوند کوم
2. rudibicizaʔ	» زه وچوم	9. ruʔnazaʔ	زه غورځوم (استمراري حال)
3. rugalazaʔ	» زه اورلګوم	10. Ki	پریوول
4. riKiazaʔ	» زه کښنم	11. raʔazaʔ	زه څښم (استمراري حال)
5. eKabi	جواب ورکول	12. udibici	وچول
6. riduwazaʔ	زه ژوند کوم (استمراري حال)	13. duwa	ژوند کول
7. riKuwazaʔ	» زه ساتم	14. ritazaʔ	زه اخلم (استمراري حال)
15. riKizaʔ	زه مینځم (استمراري حال)		

نوموړې ډېټا که سرترپایه پوره په پوره نظر سره وګورو، درې د ولسه مورفیمونه پکښې راغلي دي: تنه، واحد متکلم، ضمیر او استمراري حال.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په (1،2،3، 4، 6، 7، 9، 11، 14 او 15) مادوکي د مورفيمونو نوموړي د ړي سره دولونه راغلي دي. په (5، 10، 12 او 13) مادوکي يوازي تنې او په اتمه ماده کي تنه او د واحد متکلم ضمير راغلی دی. که (6، 7 او 13) مادې سره پرتله کړو څرګنده به شي چه (duwa) تنه، (za?) واحد متکلم ضمير او (ri) استمراري حال ښيي. دغه رنګه په ټولو هغو موادوکي چه (زه) راغلی دی هلته (za?) هم راغلی دی. له دې څخه څرګندېږي چه (za?) د (زه) په معنی دی. که دوهمه او دولسمه ماده سره پرتله کړو څرګنده به سي چه (udibici) تنه ده چه د (وچولو) معنی لري، (za?) د (زه) معنی ورکوي او کوم صوتي واحد چه د استمراري حال معنی لري هغه د (ر) صوتي واحد دی. ځکه چه (ri) او (ر) دواړه د استمراري حال معنی ورکوي نو څرګنده ده چه نوموړي دواړه صوتي واحدونه د يوه مورفيم الومورفونه دي. د دې دپاره چه په ښه توګه څرګنده سي چه نوموړي صوتي واحدونه الومورفونه دي نو ښايي چه د هغوی مشخص استعمال هم پيدا کړو. په نوموړو موادوکي که په غور سره وګورو څرګنده به سي چه (ri) تل تر کانسونينټ او (ر) تل تر واول وروسته راځي او يو د بل پرځای باندې هيڅکله نه واقع کيږي. نو ځکه موږ دا دواړه صوتي واحدونه د يوه مورفيم الومورفونه بولو. هغه مورفيمونه چه په نوموړې ډېټا کي راغلي دي په لاندې ډول سره ښودلای سو:

1.	r ~ ri[1]	استمراری حال	7.	duwa	ژوندکول
2.	za'	زه	8.	Kuwa	ساتل
3.	eKabi	جواب ورکول	9.	u'na	غوښتل
4.	udibici	وچول	10.	Ki	پریوتل
5.	ugala	اورلګول	11.	a'a	تلل
6.	Kia	کښېنول	12.	'a	اخیستل

کله کله د مورفیمونو د الومورفونو د استعمال مشخص ځایونه د هغه محیط له مخې چې نوموړي الومورفونه پکښې واقع سوي وي نه څرګندیږي. په داسې حال کې بنایي چې ټول هغه ځایونه و ښوول سي چې نوموړي مغایر شکلونه پکښې واقع کیږي. د مثال په توګه د مکسیکو دیوې بلې ژبې چې هبواوې (Huave) نومیږي ددې لاندې دېتا مورفیمي تجزیه کوو:

1. andiomáac	موږ ځیله کوو	2. ačiatíac	موږ خیږو
3. imboláac	موږ بایرېږو	4. ahiráac	موږ لرو
5. ačičíac	موږ څښېنو	6. ahačiác	موږ ورکوو

(۱) د غږ د ول علامه (~) دیوه مورفیم د الومورفونو د ښوولو په غرض د نوموړي مورفیم د الومورفونو ترمنځ راځي (د دغه مبحث پای وګورئ).

7. andoKáoc	موږ کبان نیسو	8. ianáac	موږ ځنی راځو
9. acohóoc	موږ لوبه کوو	10. uwíac	موږ پوړ اخلو
11. aKoočíac	موږ پرېکوو	12. auwáac	موږ وځو
13. andoK	کبان نیول	14. anǰialáac	موږ میده کوو (په مېچن یا د ږرنې نوړ)
15. ašomáac	موږ پیدا کوو		

نوټ : پرته له دیارلسمي مادې څخه چه یو موږ فیم دی ، په نورو ټولو خبرو
کې دوه دوه موږ فیمونه راغلي دي .

که په نوموړې د بېتاکې په غوږ سره وګورو په هره ماده
کې یو متکلم ضمیر او یو فعل راغلی دی . که دریمه او د وولسمه ماده سره
مقایسه کړو ، څرګنده به سي چه په دواړو کې یو مشترک صوتي واحد (āác
راغلی دی او د نوموړو مادو په ترجمه کې موږ یو مشترک مطلب (موږ) لرو.
نو ځکه د دغې د بېتاله مخې نوموړی مشترک صوتي واحد (āác) د (موږ)
معنی ورکوي . او که په نورو هغو ځایو کې چه نوموړی صوتي واحد
راغلی دی وګورو هم دغه نتیجه و اثبات ته رسیږو . یعنې هر ځای چه
(āác) راغلی دی په پښتو ترجمه کې (موږ) راغلی دی . په شپږمه او لسمه
ماده کې یو بل صوتي واحد (íac) مشترک واقع سوی دی چه د دغو مادو په
ترجمه کې یو مشترک مطلب (موږ) راغلی دی . نوموړی صوتي واحد هم د
(موږ) په معنی سره بېلولای سو . دغه رنګه که اوومه او دیارلسمه ماده سره

پرتله کړو څرګندېږي چه (óoc) هم د (موږ) معنی ورکوي. نو په نوموړې ژبه کي دری صوتي واحدونه د لاحقې په توګه د (موږ) له پاره راغلي دي چه درې سره ديوه مورفيم الومورفونه بلل کيږي. د مخه موږ ته ويل سوي وه چه پرته له دیاسمي مادې څخه په هره ماده کي دوه مورفيمونه راغلي دي. ځکه چه په نوموړې هره ماده کي د جمع متکلم د مورفيم الومورف راغلی دی نو د هري مادې پاته برخه له هغه فعل سره مساوي ده چه وموږ ته د هغې مادې په ترجمه کي راکړه سوی دی. د نوموړي ژبه مورفيمونه په لاندې ډول سره بېلولای سو :

1.	_áac ~ _íac ~ _óoc	موږ	2.	andiom	هيله کول
3.	imbol	بېرېدل	4.	ahir	درلودل
5.	ačič	ځېښېدل	6.	ahač	ورکول
7.	andok	کبان نيول	8.	ian	راتګ
9.	acoh	لوبه کول	10.	uw	پوهول
11.	akooč	پرې کول	12.	auw	وتل
13.	anǰial	مينه کول	14.	ašom	پيداکول
15.	ačiat	خيرل			

د جمع متکلم د مورفيم د الومورفونو د استعمال مشخص ځايونه د نوموړي ژبه له مخې نه معلوميږي. نو ځکه د دې د پاره چه د هغوی د استعمال

مشخص ځالونه وښوول سي یوازې ددې لاره داده چه ده الوموړف سره دټولو هغو شکلونو لست واخیستل سي چه له هغه الوموړف سره واقع کیږي.
دالستونه په لاندې ډول سره ترتیبولای سو :

_áac :	_íac :	_óoc :
andiom_ هیله‌کول	ačiat_ خیرل	andoK_ کباڼول
imbol_ بېرول	ačič_ څپېښل	acoh_ لوبه‌کول
ahir_ درلوول	ahač_ ورکول	
ian_ راتګ	uw_ پورول	
auw_ وتل	akooč_ پرې‌کول	
anǰial_ میده‌کول		
ašom_ پیداکول		

خو په داسې مواقعو کې دپاره ددې چه ژمونږ په کار کې اسانتیا پیښه سي ، ډېره ښه لاره داده چه لومړی له iác_ او óoc_ سره دهغو شکلونو لست ترتیب کړو چه له نوموړو دوو الوموړفونو سره واقع کیږي او وروسته وو وایو چه نور ټول شکلونه له áac_ سره واقع کیږي. دلته مطلب صرف دادی چه په دغه ډول لستونو کې سړی و دې ته نه مجبوریږي چه ټول شکلونه ولیکي او په دې لحاظ یوه اقتصادي لاره ده.

(c) ketabton.com: The Digital Library

(c) ketabton.com: The Digital Library

ددې دپارهٔ چه د مورفيمونو رابطه يوله بله سره وښوولو سي نو په پورتني مورفيمي تجزيه کي دځينو مورفيمونو سره د رابطي ورهٔ ليکه (ـ) راغلې ده. هغه شکل چه همېشه د کوم ترکيب په سرکي راځي، نوموړې ورهٔ ليکه تر هغه شکل وروسته ايښوول کېږي. هغه شکل چه همېشه د کوم ترکيب په پای کي واقع کېږي نوموړې ليکه تر هغه شکل د مخه راځي. که وغواړو چه د کوم مورفيم بېل بېل الومورفونه وښيو نو بايد د نوموړو الومورفونو ترمنځ يوه کږه وږه ليکه کښېږدو.

لهجوي اطلس

هر کله چه دوه کسه په يوه ژبه خبري سره کوي که سړی په دېر غور ورته غوږ ونيسي، د دوی په خبرو کي توپير موجود وي. او همدا غه يوه موضوع يو سړی په يو ډول او بل سړی په بل ډول کلمو کي ادا کوي. ممکن يو سړی په خپلو خبرو کي داسي کلمې استعمال کړي چه د هغه بل سړي د کلمو په پانګه کي نوي، يا يې زده وي خو د هغوی د استعمالولو سره عادت ونلري. د غه ډول ديوې کورنۍ لهجه د بلې کورنۍ ته څه ناڅه توپير لري. په يوه ټولنه کي بېل بېل اجتماعي ګروپونه لکه خواران

او بډایان ، مریان او خپلواک وګړي ، تعلیم یافته او بې تعلیمه خلک په خپل منځ کې د لهجې اختلاف لري . تر دې چه ځینې وخت داسې پېښیږي چه د یوه اجتماعي ګروپ غړي د بل اجتماعي ګروپ غړي په خبره که څه هم د واړه د یوې ژبې ویونکي وي خو د لهجې د توپیر په وجه ښه نه پوهیږي . د نرو او ښځو لهجه هم توپیر سره لري . د زلمیانو او زړو په وینا وو کې هم ځینې وخت توپیر لیدل کیږي . مثلاً د افریقا په ډېرو ښو کې زلمیان له اکثرو هغو مذهبي اصطلاح ګانو سره چه د دوی پلرونه او میندې په پوهیږي آشنایي نلري . دا توپیر په هغو ځایونو کې ډېر لیدل کیږي چه زوړ کلچر په چټکتیا سره د بدلون په حالت کې وي . هغه خلک چه هر وخت په نږدې تماس کې وي یا په یوه کلي یا یوه ښار کې ژوند کوي او په همغه یوه اجتماعي یا اقتصادي ډله پورې اړه لري ژبه تقریباً په یوه ډول سره استعمالوي . مګر هغه کسان چه په ندرت سره یا بېخي موقع نه مومي چه یو له بل سره په تماس کې سي او خبرې اترې سره وکړي ، په خبرو کې یې زیات توپیر لیدل کیږي . د مثال په توګه د برتانیې علمي انګریزي ژبه په لندن او مانچسټر کې ډېر وړته والی سره لري . خو د نورو ښارونو په شاوخوا کې محلي لهجې یو له بله ډېر توپیر سره لري . د جغرافیایي موقعیت پر اساس ممکن د یوې ژبې ویونکي په خپلو خبرو او وینا وو کې څرګند اختلافونه او توپیرونه ولري . دا توپیرونه په عمومي ډول په آوازونو ، شکلونو ، د شکلونو په ترتیب ، کلمو او معنی ګانو کې لیدل کیږي . د مثال په توګه د کندهار د لهجې د (ښ) او (ښ) آوازونه د ننګرهار او په

ځینونورو لهجو کې په (گ) او (خ) سره اداکیږي. په کندهار کې و (چوپان) ته (شپون) او (موټروان) ته (موټروان) وایي ؛ مګر په ځینونورو لهجو کې نوموړې کلمې په (شپین) او (مبټریان) سره تلفظ کیږي.

یوه ورځ له کندهاره څخه کابل ته په موټر کې تلم. موټروان او کلینر دواړه ډېکتیا وو. پرلاره کې د موټر په ماشین کې څه خرابي پېښه سوه. کلینر ورکښته سو پرماشین یې کار شروع کړ. موټروان په سیټ کې ناست ؤ او وکلینر ته یې ورږغ کړل : "چکیش کېږده چکي روخله" که موټروان د کندهار په پښتو خبري کولای نو به یې ورته ویلي وای: "چکُش کښېږده چاکو را واخله".

په ځینو لهجو کې وایي (سړی دئ = saray day) او په ځینو لهجو کې وایي (سړی دی = saray day) مګر په ځینو لهجو کې وایي (سړی ده = saray da). په کندهار کې (گوگرد) ته (اورلگیت یا اولگیت) وایي، او (گرگ) ته (شرمښ) وایي، او (ډنګر) د لاغر په معنی استعمالوي مګر په ځینو نورو لهجو کې (گوگرد) ته (ګوګړ) او (گرگ) ته (لېوه) وایي او (ډنګر) د (غوالي) په معنی استعمالوي.

که موږ وغواړو چه د یوې ژبې بېلې بېلې لهجې او د هغوی توپیرونه په صحیح ډول سره وښوولای سو، نو د هرې لهجې په باره کې د ژبپوهنې له اصولو سره سم پوره تحقیقات کوو ؛ او هغه مواد چه د هغوی په واسطه موږ د نوموړې ژبې بېلې بېلې لهجې او د هغوی توپیرونه

وښودلای سو د ژبپوهنې د علمي اساساتو له مخې راغونډ وو. دغه مواد چه راټول سول او د خپرولو له پاره آماده سول موږ کولای سو چه په بېلو طریقو سره هغه نشر کړو: یوه طریقه دا ده چه د یوه کاغذ پر مخ باندې د هر جواب ورکوونکي (informant) خبرې په بېلو بېلو عمودي ستونونو کې په داسې ډول سره راولو چه د ټولو جواب ورکوونکو هغه جوابونه چه د یوې موضوع په باره کې یې ورکړي دي څنګ پر څنګ پر یوه افقي لیکه باندې واقع سي، څو په دې توګه موږ وکولای سو چه نوموړي جوابونه یو له بله سره پرتله کړو. بله طریقه دا ده چه نوموړي جوابونه د نقشو په توګه په داسې ډول سره وښیو چه په هغه کې د هر جواب ورکوونکي جواب د هغه جواب ورکوونکي د هستوګنې په ځای کې واقع سي. د دغو دوهمه طریقه یوه غوره طریقه ده. ځکه چه د دغسې نقشو یوه مجموعه موږ ته موقع راکوي چه د یوې ژبې د بېلو بېلو عناصرو د استعمال مشخص ځایونه په نوموړو نقشو کې د مقایسه کولو په ترڅ کې پیدا او مقایسه یې کړو او په یوه نظر سره په اسانه توګه له نوموړو نقشو څخه خپل مطلب لاس ته راولو. د دغسې نقشو مجموعه چه په هغو کې د یوې ژبې د بېلو بېلو لهجو د غسې او داسې نور توپیرونه ښوول سوي وي د ژبپوهنې په اصطلاح لهجوي اطلس (dialect atlas) بلل کېږي.

کوم سړی چه د ژبې تحقیق کوي و هغه ته محقق (Field worker) وايي. جیلیرون (Gillieron) چه د سویس

يو د بر نامتو ژبپوهاند دی وايي چه محقق بايد يو سړی وي . يعني د يوې ژبې ټولې لهجې بايي چه د يوه سړي په واسطه ثبتې سي . مگر جود (Jud) او جې برگ (Jaberg) چه د واړه دده شاگردان وو د ايټاليې او سويس د ژبپوهنې او نژادپوهنې (Ethnology) داطلس په ترتيبولو کې يې له دې تنو څخه کار اخيستی دی .

محقق بايي چه د لهجې په محل کې کار وکړي او د جواب ورکوونکي جوابونه پخپله بايد وليکي . ډېټا (هغه مواد چه د ژبې د لهجو د تحقيق له پاره راغونډېږي) بايي چه د خبرو د عادي سرعت له مخې ثبت سي چه طبيعي وي نه د ورو او غير طبيعي خبرو په موقع کې . د خبرو په ثبتولو کې به ډېر تسلوان نکوي . يعني هر کله چه محقق ډاډه سي چه آوازونه يې په صحيح ډول سره اورېدلي دي نو وروسته دې د هغوی په ثبتولو کې اقدام وکړي . محقق بايد له جواب ورکوونکي څخه دا غوښتنه ونکړي چه يو توری تر ډېر يا خلور واره زيات تکرار کړي . بلکه اکثره محققين ولومړي تلفظ ته اهميت ورکوي او که کوم اشتباه ورته پېښه سي هغه په نورو مثالونو خبرو کې رفع کوي . محقق بايد دا کوښښ ونکړي چه د ژبې ټول مواد هرو مرو تر عمومي قواعدو لاندې راولي . ځکه چه په يوه ژبه کې بې قاعده او غير منظم شيان د ژبې يوه مهمه برخه تشکيلوي او د باقاعده شيانو په څېر اهميت لري . نو د دې له امله هرڅه بايد کټ مټ په هغه ډول سره ثبت سي چه په ژبه کې موجود وي او د هيڅ شي له ثبتولو څخه بايد سترگې پټې نسي . خجونه او فشارونه په

اکثرو ژبو کې د کلمو او جملو و معنی ته تغییر ورکوي. لکه د (غوټه، پرته، کښېنستم) په کلمو کې که پر لومړي سېلابونو باندې زور واقع سي یوه معنی ورکوي، او که د پای پر سېلابونو باندې زور راسي بله معنی ورکوي. دغه رنګه د (زه په پوهنځي کې له دوه سره ګرامر وایم) په جمله کې پر څلورو برخو باندې موږ فشار راوستلای سو. پر هره برخه چه فشار راولو د جملې معنی څه توپیر پیدا کوي. یعنی که پر (زه) باندې فشار راولو دا معنی ورکوي چه بېله ما څخه بل څوک له دوه سره په پوهنځي کې ګرامر نه وایي یا ممکن دا معنی ورکړي چه بېله ما څخه دي بل څوک له دوه سره په پوهنځي کې ګرامر نه وایي. که پر (پوهنځي) باندې فشار راولو دا معنی ورکوي چه زه له دوه سره په پوهنځي کې ګرامر وایم او بل ځای یې نه ورسره وایم. که پر (دوه) باندې فشار راولو دا معنی ورکوي چه له بل چا سره زه په پوهنځي کې ګرامر نه وایم بلکه یوازې له دوه سره یې وایم. او که پر (ګرامر) باندې فشار راسي بیا دا مطلب څنې اخیستل کېږي چه بېله ګرامر څخه کوم بل مضمون له دوه سره په پوهنځي کې نه وایم. نو ځکه د تحقیق په وخت کې محقق ښایي چه د ژبې خججونه او فشارونه هم ثبت کړي څو په دې برخه کې هم د لویې ژبې د لهجو توپیر او ورته والی څرګند سي.

په هغه سیمه کې چه محقق د ژبې د لهجو تحقیق کوي لومړی باید د نوموړې سیمې یوه جغرافیایي سروې وکړي څو په دې توګه څه عمومي او ابتدایي معلومات د هغو بېلو بېلو سیمو په باره کې لاس ته راولي

(c) ketabton.com: The Digital Library

چه په هغوی کي د ښځي داستعمال تو پیر ونه موجود وي . وروسته تر هغه محقق باید دوه کاره وکړي : یو دا چه د هغو جغرافیایي سیمو یو لست ترتیب کړي چه په هغوی کي د ژبي هغه عناصر چه یوله بله توپیر سره لري وروسته په غور سره وکتل سي . بل دا چه د هغو عناصرو لست ترتیب کړي چه په نوموړو سیمو کي باید د هغوی تحقیق وسي . دغه دوهم لست چه د یو لړ پوښتنو څخه مرکب دی د یوه پوښتنلیک (questionnaire) شکل غوره کوي . هغه پوښتني چه د یوه پوښتنلیک په توګه ترتیبیږي باید چه یوله بله سره رابطه ولري . یعنی که له جواب ورکوونکي څخه لومړی دا پوښتنه وکړو چه تاسي وپلار ته څه وایاست ، دوهمه پوښتنه مو باید دا وي چه تاسي مور ته څه وایاست او وروسته پسی د خور ، ورور ، ورېرو او داسي نورې پوښتني وکړو او هر ګړی و موضوع ته بنایي چه تغییر ورنکړو .

نوموړي لستونه چه ترتیب سول بیا نو محقق په نوموړو سیمو کي سفر کوي او په هره هغه سیمه کي چه د ده د مخه د تحقیق کولو له پاره ټاکلي ده توقف کوي . په هغه ځای کي مناسب جواب ورکوونکي (informants) پیدا کوي او د هر جواب ورکوونکي څخه یو پوښتنلیک تهیه کوي . په عمومي ډول په یوه سیمه کي دوه جواب ورکوونکي انتخابیږي او نوموړي خلک بنایي چه داسي کسان وي چه له کوچنیوالي څخه په هغه ځای کي لوی سوي وي او هغه مواد چه محقق یې په دغه سیمه کي راغونډوي د نوموړي ټولي سیمي د خلکو د ژبي نماینده ګي وکړي . محقق باید د نوموړو موادو د راغونډولو

(c) ketabton.com: The Digital Library

ښته وليکي . د جواب ورکوونکي په انتخابولو کي د محقق ډېر غور لازم دی. کوم څوک چه پوښتنه څني کيږي د هغه نوم، د هستوګني ځای، د هستوګني دځای بدلون، په نورو ژبوکي دده معلومات، سن او داسي نور معلومات چه د ژبي په بدلون کي برخه لري باید وليکل سي . د جواب ورکوونکي عمر باید تر شپاړسو کالو زيات وي . ځکه چه بېله جزوي استثنا آتو څخه هغه څوک چه عمر يي تر شپاړسو کالو لږ وي په ژبه کي پوره تجربه او معلومات نلري . په عمومي ډول نرته د جواب ورکوونکي په حيث ترښځي ترجيح ورکوله کيږي . ځکه چه نر نسبت وښځي ته په ټولنه کي په عمومي ډول له خلکو سره ډېر تماس لري . د جواب ورکوونکي فکري ذکاوت د ژبي په تحقيق کي ډېر اهميت لري ؛ او هرڅومره چه په ژبه کي ډېر معلومات ولري هغومره ګټوره نتيجه ولاس ته راځي . د جواب ورکوونکي خوله او غاښونه باید ناقص ونلري . ځکه چه که يي غاښونه وتلي وي يا يې مثلاً ژبه کوم عيب ولري ، ممکن د ژبي آوازونه په صحيح ډول سره ادا نکړای سي . که يو محقق وغواړي چه صحيح مواد او سم ډېټا لاس ته راولي نو ښايي چه د جواب ورکوونکي ټوله اوضاع او خواص مطالعه کړي او د هغه په خوی او بوی ځان پوه کړي . ځکه صحيح او د باور وړ جوابونه هغه وخت محقق له جواب ورکوونکي څخه اخيستلای سي چه دوی يو له بله سره وپېژني او يو د بل په خوی او بوی سره بلد سي. محقق باید په دې عقيده وي چه جواب ورکوونکي هميشه صحيح جوابونه ورکوي . نو ځکه دی باید له جواب ورکوونکي سره مباحثه ونکړي . که څه هم

(c) ketabton.com: The Digital Library

کله کله جواب ورکوونکی ممکن غلط جواب ورکړي خو محقق باید دلیلونه ورسره ونه وایي. ځکه تجربې ثابته کړې ده چه له جواب ورکوونکي سره دلیلونه ویل ګټه نلري او محقق کولای سي چه داسي مشکلات د خپلي ډېټا په نورو محتویاتو کي حل کړي. محقق باید د جواب ورکوونکي په مرسته او سره ونه خپل تلفظ صحیح کړي. کوم آواز یا کومه کلمه یا خبره چه محقق د هغه په تلفظ کي اشتباه ولري په جواب ورکوونکي پسی دې څو واره تکرار کړي څو صحیح تلفظ یې زده کړي او جواب ورکوونکی هم د هغه د صحت تصدیق وکړي. له جواب ورکوونکي څخه باید چه د ژبي په باره کي علمي پوښتني ونسي مثلاً دا باید ځني ونه پوښتل سي چه ولی د (ما احمد ولید) پرځای (زه احمد ولید) یا د (زه احمد وینم) پرځای (ما احمد وینم) نسو ویلای. دداسي پوښتنو جوابونه باید وروسته تر هغه چه مواد راغونډ سول او ډېټا ترتیب سوه له ډېټا څخه واخیستل سي. د تحقیق په وخت کي دې د جواب ورکوونکي لیاقت او ذکاوت وستایل سي. له جواب ورکوونکي سره ډېر صمیمانه او دوستانه وضعیت کول د محقق د بریالیتوب سبب ګرځي. په یوه وخت کي باید ډېر کار ونسي. په عمومی ډول محقق باید په یوه وخت کي تر (٤٥) دقیقې زیات کار ونکړي. یعنی وروسته تر هرو (٤٥) دقیقو باید تفریح وسي. که محقق په ورځ کي درې واره له جواب ورکوونکي سره پنځه څلویښت دقیقې کار وکړي او نور وخت د نوموړو موادو په مطالعه او د ځینو ریښو او پیوندونو (affixes) په یادولو سره

(c) ketabton.com: The Digital Library

تېر کړي ممکن يوه سمه او د ياد ور ډېټا راغونډه او ترتيب کړي. خو د محقق له پاره لازمه ده چه د تحقيق په وخت کي د ژبي ځيني اساسي مواد لکه د کلمو ريښې، ځيني لاحقې، سابقې او د هغې ژبي داسي نور هم عناصر زده کړي.

هر کله چه ټول مواد په نوموړي ترتيب سره راغونډ سول نو وروسته نقشې ترتيبيږي چه په هغه کي د هغو عناصرو استعمال په بېلو بېلو سيمو کي وښوول سي چه د مخه په پوښتنليک کي ترتيب سوي دي.

توماس او ايلن د امريکا د ژبپوهني نامتو پوهان دي چه د لهجوي اطلس د موادو د راغونډولو په برخه کي يې نسبتاً نوي طريقي استعمال کړي دي. چارلس ک. توماس (Charles K.Thomas) د ژبي هغه عناصر چه د يې د لهجو د معرفي کولو له پاره ضروري بولي په جواب ورکوونکي باندي يې لولي او د ټېپ ريکارډر په ذريعه يې ټېپوي. په دې طريقه کي د ده ګټه داده چه دی وايي داسي چاته اړتيا نلري چه په فونيټيکس کي ډېري پوهي خاوندوي او نه دی ودې ته ضرورت پيدا کوي چه مجادله وکړي چه څه ډول سيمبولونه او علامې د څه ډول آواز و نو له پاره بايد استعمال سي. که چيری د ټېپ تخته کار وانه خيستل سي نو د ژبي مواد د تحقيق په وخت کي په ډېر دقيق ډول سره ثبتول غواړي او دا کار هغه څوک کولای سي چه په فونيټيکس کي کافي معلومات او لويه مهارت ولري، څو د ژبي د لهجو ټول آوازونه د هغو فونيټيکي علامو او سيمبولونو

(c) ketabton.com: The Digital Library

سره سم ولیکي چه ورته تاکل سوي دي . دغه رنگه توماس په نوموړي طریقه سره د ډیرو خلکو دخبرو نمونې په لږ وخت کي ثبتولای سي . بر سېره پر دې د ټیپولو په واسطه د برداسي فونولوجیکي خواص څرګندیږي چه حتی یوه ډیره دقیقه فونوتیکي الفبا او سیمبولونه یې هم نسي څرګند ولای . د دې طریقې یوه بله ګټه داده چه د عروضي خواصو (suprasegmental characteristics) یا په بل عبارت د ژبې په معنی کي د خجونو او فشارونو د اهمیت په باره کي هم صحیح معلومات لاس ته راتلای سي .

هیرلډ ب . ایلن (Harold B. Allen) له یوې بلې طریقې څخه کار اخلي او هغه داده چه لوموړی د جواب ورکوونکي څخه خواهش کوي چه داسي شیان لکه د هفتې ، د ورځو یا د میاشتو نومونه وښیې او ورو وسته بیا ځیني جملې ورکوي چه خالي ځایونه ولري او هغه ډک کړي . لکه په دې جمله کي : (د دوی ... ډیری شیدې کوي) چه جواب ورکوونکی په نوموړي خالي ځای کي هغه کلمه راوړي چه د (غوا) له پاره یې استعمالوي . خو دا هم ممکنه ده چه جواب ورکوونکی د (غوا) د کلمې پر ځای د (کامېښې) کلمه راوړي . نو د دې د پاره چه د جواب ورکوونکي څخه هغه کلمه لاس ته راولي چه د (غوا) له پاره یې استعمالوي داسي جملې چه د نوموړي جملې سره ورته والی ولري څو ځله تکراروي څو چه جواب ورکوونکي و دې ته مجبور سي چه په خالي ځای کي د (غوا) کلمه استعمال کړي . مثلاً داسي جملې لکه (د دوی ... لنګه سوه او ګیلګی یې راوړ) یا لکه (غوبي دیوي او ... د

شيد وله پاره روزل کيږي) او داسي نور ... ټول پوښتنليک په همدې ترتيب جواب ورکوونکي لولي او د جملو خالي ځايونه ډکوي او په همغه وخت کي د جواب ورکوونکي جوابونه ثبتيږي . د ژبي عروضي خواص د ځينو نورو هغو مخصوصو موادو څخه لاس ته راولي چه له جواب ورکوونکي څخه يې ثبت کړي وي .

د لهجوي اطلس اصطلاحات

پ ه لهجوي اطلس کي د ژبپوهني علما ځيني اصطلاحات راوړي چه دلته يې بايد په لنډ ډول سره يادونه وسي . په دې جمله کي آيسوګلاس (isogloss) يوه ډېره مهمه اصطلاح ده چه ډېره استعماليږي . د لهجوي اطلس په ترتيبولو کي ډېر مهم کار دادی چه د ژبي د مختلفو عناصرو د استعمال توپير چه په بېلو بېلو سيمو کي موجود وي ـ وښوول سي او د هغوی وېشونه او سرحدونه و ټاکل سي . هغه سرحدي ليکه چه د ژبي د يوه عنصر د استعمال توپير په مختلفو سيمو کي وښيي آيسوګلاس بلل کيږي . ځيني آيسوګلاسونه نسبت و ځينو نورو آيسوګلاسونو ته ډېر مهم بلل کيږي . مثلاً کوم آيسوګلاس چه دوې لويي سيمي سره بېلوي نسبت و هغو آيسوګلاسونو ته ډېر مهم بلل کيږي چه ترکليوا و وړو وړو سيمو

(c) ketabton.com: The Digital Library

په غیر منظم ډول سره تیریږي. دغه ژبې کوم عنصر چه په یوه محدوده سیمه کې استعمالیږي او دغه سیمه د یوه آیسوګلاس په واسطه احاطه سوې وي ، هغې سیمې ته مرکزي سیمه (focal area) وایي. دغه ژبې ځیني هغه عناصر چه د استعمال تو پیر لري ممکن په پراګنده ډول سره تیت سوي وي نو ځکه آیسوګلاسونه هم د دغسې عناصرو د استعمال د ځایونو د ښوولو په غرض یو په بل سره نو تللي او ګډ وډ سره واقع سوي وي. داسې سیمې چه دغسې آیسوګلاسونه پکښې راغلي وي ګریډیډ ایریا (graded areas) یې بولي. کله کله یو زیات شمیر - آیسوګلاسونه په یوه ځای کې سره واقع سوي وي او تقریباً پر یوه خوا باندې تللي وي. هغه سیمه چه د آیسوګلاسونو د دغسې بنډلونو په واسطه سره بیله سوې وي لهجوي سیمه (dialect area) یې بولي او دغسې آیسوګلاسونه چه د بېلو سیمو په منځ کې یې یو پلن سرحد تشکیل کړی وي نسبت و یوه آیسوګلاس یا هغو آیسو- -ګلاسونو ته چه شمیر یې لږ وي د ژبې د پر تغییر وند او بدلونونه ښیي او ممکن کله کله د دغسې سیمې پر لهجه باندې یو بېل نوم کښېښوول سي.

لومړی پوښتنه چه د لهجوي جغرافیې پوهان باید و هغه ته جواب ورکړي داده چه آیا دغه آیسوګلاسونه یا آیسوګلاس همېشه ځای پر ځای ولاړ وي او که په حرکت کې وي، او که حرکت کوي نو پر کومه خوا باندې روان وي؟ یو آیسوګلاس یا د آیسوګلاسونو یو بنډل چه د کوم داسې سدله څنګه سره تېر سوی وي چه د خلکو په منځ کې یې رابطه او تګ راتګ قطع کړی وي په عمومي ډول د توقف په حالت کې وي. دغه ژبې د کوم عنصر یا عناصرو استعمال له مرکز څخه له

(c) ketabton.com: The Digital Library

سرې ښځه ترسرې پورې او له کلي ښځه تر کلي پورې خپرېږي او تر هغه وخته پورې په حرکت کې وي څو چه د کوم مانع سره مخامخ سي او ودرېږي. دا مانع ممکن طبيعي وي لکه کوم غر یا کوم لوی سیند یا ممکن سیاسي وي. که چېرې دا ډول مانع وجود ونلري نو سرې باید اغلباً دا سې نتیجه واخلي چه د ژبې نوموړې عنصر یا عناصر تل په حرکت کې وي او وهرې خواته چه لاړ ولري هلته نفوذ کوي.

د ژبني اطلس په نقشو کې نه یوازې لیکې استعمالولای سو بلکه موږ کولای سو چه مربع گاني، مثلثونه، دایرې او داسې نورې نخښې استعمال کړو. د مثال په توگه په پښتو کې د (ښ = ṣ) آواز په ځینو ځایو کې په (ښ = ṣ) په ځینو سیمو کې په (خ = x) او په ځینو منطقو کې په (خ = x̃) سره تلفظ کیږي. که موږ وغواړو چه د (ښ = ṣ) نوموړې درې ډوله سیمې په یوه نقشه کې وښیو، کولای سو چه په هغو ځایو کې چه (ښ = ṣ) والي د مربع، او په هغو سیمو کې چه (خ = x) والي د مثلث، او په هغو مناطقو کې چه (خ = x̃) والي د دایرو علامې کښېږدو او په دې توگه د نوموړې آواز بېل بېل تلفظ په مختلفو سیمو کې د نقشې پر مخ وښیو.

کله کله د ژبې کوم عنصر یا عناصر په هماغه یوه ځای کې په بېل بېل ډول سره استعمالیږي چه و داسې ځایو ته انتقالي سیمه (transition area) وایي. لکه د کندهار په علاقه کې چه (کښې) او (کې)

د واره والي مګر په ننګرهارا و ځينونورو سيمو کي (کښي) نه استعماليږي. کله کله د ژبي ځيني عناصر نوازي په هغو سيمو کي پيدا کيږي چه ګوښه واقع سوي وي او خلک يې له نورو سيمو سره د ېر تګ او راتګ نلري د داسي سيمولو پاره د مارجنل (marginal) يعني کِناري يا ګوښه اصطلاح راوړله کيږي.

يادونه

ژبه او ليک بايد سره بېل سي. ژبه د هغو آوازونو مجموعه ده چه تر يو خاص نظم او سيستم لاندي د انسان د صوتي غړو په واسطه ادا کيږي. مګر ليک د سيمبولونو داسي يو سيستم دی چه د دغو آوازونو د ښودلو د پاره په کار يږي. د عصري ژبپوهني له مخي و د غو رسم سوو سيمبولونو ته ژبه نسو ويلای. نو که موږ وغواړو چه د يوې ژبي تحقيق وکړو بنايي چه خبري تر غوږ او کتني لاندي ونيسو نه ليک؛ خصوصاً په پښتو او داسي ژبو کي چه د ټولو واولي آوازونو له پاره ليکلي سيمبولونه نسته او د ليک له مخي د نورو ژبو د خبرو ټول آوازونه نسي تمثيلولای.

د ژبو د ساختمان او جوړښت او د هغو د بېلو بېلو لهجو

د توپیرونو څېړل او معلومول ځانله اصول او میتودلري چه دا کار باید له دغو اصولو او میتودو سره سم وشي نه په غیرعلمي او اټکلي توګه.

د نړۍ ژبې د ساختمان او جوړښت له مخې یوله بله سره توپیرلري. نوځکه د یوې ژبې ساختمان او جوړښت باید د کومې بلې ژبې د ساختمان او جوړښت پراساس تر تحقیق او څېړنې لاندې و نه نیول شي، بلکه هره ژبه بنایي چه د خپل ساختمان په چوکاټ کې وڅېړل شي.

د دې د پاره چه یوه نوې ژبه په لږ وخت، په اسانه توګه او په نسبتاً بشپړ ډول زده شي نو د شاګرد د مورنۍ او د هغې ژبې جوړښت او ساختمان چه شاګرد یې نوې زده کوي هرومرو باید سره پرتله شي څو په دې توګه د نوموړو ژبو توپیرونه څرګند شي. وروسته شاګرد باید د هغو توپیرونو په زده کړه کې ډېر زیار وباسي چه دده ژبه یې له هغې ژبې سره لري چه دی یې زده کول غواړي.

پای

لیک، نصیر حلیمي لسپنتون

(c) ketabton.com: The Digital Library

د دې رسالې په ليکلو کې ما دا لاندې کتابونه کتلي دي :

1. Allen Harold B. 1958, Applied English Linguistics, New York.
2. Bloomfield, Leonard 1933, Language, New York.
3. Gleason Henry A. Jr., 1955, An introduction to descriptive linguistics, New York.
4. Hall, Robert A., Jr. 1960, Linguistics and your language, N.Y.
5. Herbert Penzl 1961, A Reader of Pashto. The Univ. of Michigan.
6. Hockett Charles E. 1959, A course in modern linguistics N.Y.
7. Kenneth L. Pike 1947, Phonemics, The Univ. of Michigan.
8. Nida, Eugene 1949, Morphology. The Univ. of Michigan.

(c) ketabton.com: The Digital Library

تورك كتابلر اوجاغی

دوغجی مطبعه

Get more e-books from www.ketabton.com
Ketabton.com: The Digital Library